

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

MOLIYA-IQTISOD FAKULTETI

“MOLIYA” KAFEDRASI

ABDULLAEVA DILBAR ATAMURADOVNA

**«KORXONALAR MOLIYAVIY BARQARORLIGINI
TA‘MINLASHNING DOLZARB MUAMMOLARI»**

**5230600 -“Moliya”- ta‘lim yo‘nalishi bo‘yicha bakalavr darajasini olish uchun
yozilgan**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

«HIMOYAGA RUXSAT ETILDI»

«Moliya» kafedrası mudiri

_____ i.f.n.,dots. O.Komolov

«_____»_____201_ y.

Ilmiy rahbar: _____ prof. T. Malikov

TOSHKENT - 2017

KIRISH

1- BOB. KORXONALAR MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHNING NAZARIY-HUQUQIY ASOSLARI

- 1.1. Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlashning nazariy asoslari..... 5
- 1.2. Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlashning tashkiliy-huquqiy asoslari..... 15
- 1- bob bo'yicha xulosa..... 24

2-BOB. KORXONALAR MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHNING AMALIY HOLATI TAHLILI

- 2.1. Korxonalarda pul mablag'larining shakllanishi va ularning tahlili.(MChJ "Trans-snab" korxonasi misolida)..... 25
- 2.2. O'zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan korxonalar moliyaviy barqarorligining bugungi kundagi holati tahlil..... 33
- 2.3. Kichik korxonalar moliyaviy holati tahlili(MCHJ"Trans-snab"korxonasi misolida)..... 33
- 2-bob bo'yicha xulosa..... 44

3- BOB. KORXONALAR MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHNING DOLZARB MUAMMOLARI

- 3.1. Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlashning asosiy yo'nalishlari..... 45
- 3.2. Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlashning takomillashtirish yo'llari..... 50
- 3-bob bo'yicha xulosa..... 55
- Xulosa**..... 56
- Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati**..... 58
- Ilovalar**..... 62

KIRISH

Bitiruv malakaviy ishi mavzusining dolzarbligi. Ma'lumki korxonalar moliyasi umumiy moliya tizimining eng muhim bo'g'ini bo'lib hisoblanadi. Mamlakat YalMining asosiy qismini korxonalar moliyasi tashkil etadi. Korxonalar moliyaviy-xo'jalik faoliyatini samarali boshqarishi o'z navbatida davlat budjeti mablag'larini oshirishda, aholi bandligini ta'minlashda, mamlakatimiz tashqi savdo balansini oshirishda, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqish kabilarda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada Prezidentimiz -"«O'ztadbirkoreksport» va «O'zsanoateksport» aksiyadorlik jamiyatlari, shuningdek, Milliy bank huzuridagi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subektlarining eksportini qo'llab-quvvatlash jamg'armasi yo'nalishi bo'yicha kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subektlari eksporti bilan bog'liq. Bu borada kamida 1 milliard 500 million dollarlik eksportni ta'minlash kerak"- deya ta'kidladilar¹ Shuning uchun mamlakatimizda doimiy ravishda korxonalar moliyaviy-xo'jalik faoliyatini samarali boshqarish uchun iqtisodiy islohotlar amalga oshiriladi. Masalan so'nggi yillarda mamlakatimizda soliq islohotlari natijasida yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i stavkasi 2013 yilda 9% dan 2014 yilda 8%ga, 2016-yilda esa 7.5%ga pasaytirildi.² Buning natijasida korxonalarda soliqlar bo'yicha qo'shimcha pul mablag'larining tejalishi ,raqobatbardosh va eksportbob mahsulotlar ishlab chiqarishga imkoniyat yaratdi.

Ushbu imkoniyatlardan foydalanish bevosita korxonalar moliyaviy-xo'jalik faoliyatini samarali boshqarishga bog'liqdir. Shuning uchun bugungi kunda korxonalar moliyaviy-xo'jalik faoliyatini samarali boshqarish, moliyaviy munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yish va bu bo'yicha ilmiy takliflar va amaliy

¹Mirziyoev Sh.M. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasi: Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. www.uza.uz. 16.01.2017 y.

² <http://akademiya.uz>

tavsiyalar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmoniga asosan, iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirishga yo'naltirilgan³ makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish, iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish bo'yicha institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag'batlantirish, hududlar, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib holda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy ettirish, investitsiyaviy muhitni yaxshilash orqali mamlakatimiz iqtisodiyoti tarmoqlari va hududlariga xorijiy sarmoyalarni faol jalb etishga alohida e'tibor qaratildi. Yuqorida keltirib o'tilgan jihatlar bitiruv malakaviy ishi mavzusi dolzarbligini belgilab beradi.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi. Bugungi kunda iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida O'zbekiston Respublikasida korxonalar moliyaviy-xo'jalik faoliyatini samarali boshqarish yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish ishning maqsadi hisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishining vazifalari. Ishning maqsadidan kelib chiqqan holda quyidagi vazifalar belgilangan:

- Korxonalar va kichik korxonalar moliyasining mohiyati va uning korxona va davlat uchun ahamiyatini o'rganish;
- Korxonalar va kichik korxonalar moliyasini tashkil etish mexanizmini o'rganish;
- Korxonalar va kichik korxonalar moliyasida pul fondlarining mohiyati va ahamiyatini o'rganish;

³ "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.

- Korxonalar va kichik korxonalarda pul oqimlari holatini tahlil qilish va bu bo'yicha xulosalar chiqarish;

- korxonalar va kichik korxonalar moliyasining amaldagi holatini tahlil etish;

- korxonalar va kichik korxonalar moliyaviy-xo'jalik faoliyatini samarali boshqarish yuzasidan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Bitiruv malakaviy ishning ob'ekti. Tadqiqotning ob'ekti sifatida MChJ "Trans-slab" korxonasi olingan.

Bitiruv malakaviy ishning predmeti. Bitiruv malakaviy ishning predmetini mamlakatimizda korxona va kichik korxonalar moliyasini samarali tashkil etishga ta'sir etuvchi omillar tashkil etadi.

Mavzuning nazariy va amaliy ahamiyati. Bitiruv malakaviy ishining materiallari o'z mazmun va mohiyatiga ko'ra "Korporativ moliya" va "Korxonalar moliyasi" fanlarini o'qitish bilan bog'liq masalalarga ijobiy hissa va nazariy ulush sifatida xizmat qiladi. Ushbu ishning amaliy ahamiyati shundan iboratki, u mamlakatimizda korxonalar va kichik biznes sub'ektlarining innovatsion faoliyatini moliyaviy rag'batlantirish jarayonining takomillashuviga xizmat qiladi.

Bitiruv malakaviy ishining tuzilmasi va tarkibi. Bitiruv malakaviy ishi kirish, uchta bob, yettita paragraf, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

1-BOB. KORXONALAR MOLIVAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHNING NAZARIY TASHKILIIY-HUQUQIY ASOSLARI

1.1. Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlashning nazariy asoslari

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyat yuritishida moliyaviy operatsiyalarni to'g'ri yo'lga qo'yilishi korxona o'z maqsadiga erishishida katta ahamiyatga ega. Chunki moliyasiz korxona hech qanday ish yurita olmaydi. Korxonalar moliyasi – bu korxona egalari foyda olish maqsadida pul fondlarini shakllantirish va ushbu foyda olish yo'lida pul fondlarini taqsimlash va qayta taqsimlash bilan bog'liq pul munosabatalari yig'indisidir.

Korxona moliyasi - korxona xo'jalik faoliyati jarayonida pul mablag'larining shakllanishi, taqsimlanishi va foydalanilishi bilan bog'liq vujudga keladigan iqtisodiy munosabatlar yig'indisidir. Korxona moliyasi korxona faoliyatining asosiy bo'g'ini hisoblanadi. Korxona moliyasi moliyaviy resurslar manbalari, yalpi ijtimoiy mahsulot va milliy daromad yaratiladigan moddiy ishlab chiqarish doirasida bevosita qatnashadi. Umumiy holatda korxona moliyasini quyidagi 1-rasmda ko'rishimiz mumkin. Korxona o'z faoliyatini boshlashda ya'ni faoliyatini yuritishda zarur bo'lgan mulkni sotib olishni hamda ishlab chiqarishni yuritishni moliyalashtiradigan asosiy manba bo'lib korxonaning ustav kapitali shaklida jamg'arilgan mulk egalari mablag'lari, korxonada belgilangan tartibda shakllangan boshqa kapitallar, hamda tasischilarning ishlab chiqarishni kengaytiri uchun qoldirgan foydalari hisoblanadi. Bu mablag'lar korxonaning o'z mablag'laridir. Bundan tashqari korxonalar faoliyatini moliyalashtirishda qarz mablag'lari, ya'ni boshqa moliya-kredit tashkilotlaridan, yuridik va jismoniy shaxslardan ma'lum bir muddatga qaytarish sharti bilan oladigan mablag'laridan ham foydalaniladi.

Korxona faoliyatini ko'rib chiqar ekanmiz bunda tadbirkorlik subektlari faoliyatini tarixiy rivojlanish bosqichlarini tadqiq etish maqsadga muvofiqdir. Bunda albatta tadbirkor atamasining yuzaga kelishi va tarixiy rivojlanish

jarayonida qanday ma'no-mazmunni anglatganini tahlil qilish, tadqiqotimiz so'ngida ilmiy asoslangan xulosalarni shakllantirishda hamda amaliy taklif-tavsiyalarni ishlab chiqishda muhim o'rin egallaydi. Iqtisodchi olimlardan Richard Kantilon mazkur subektlar faoliyatini tadqiq etib, u "Tadbirkor havf-xatar ostida savdo faoliyatini yuritib o'z korxonasiga ega bo'lgan va raqobat asosida faoliyatini yurituvchi shaxsdir. Tadbirkorlik esa, foyda olish imkoniyatlari chegaralanmagan va bahosi aniq tovarlarning sotib olib, lekin sotish bahosi noaniq bo'ladi, u tavakkalchi, taklifni tovarga moslovchi shaxs faoliyatidir..."⁴ - deb ta'kidlagan. R.Kantilon tadbirkorlikni o'ziga xos funksiya deb tushungan va foyda olishga qaratilgan tavakkalchilik bilan bog'liq faoliyat deb talqin qilgan. 1776 yilda ingliz iqtisodchisi A.Smit tadbirkorlik nazariyasini "Xalqlar boyligining tabiati va sabablari to'g'risidagi tadqiqotlar" nomli asarida o'rgangan. Uning xulosalariga ko'ra, mehnat bu boylarning manbai bo'lib hisoblanadi.⁵ Tadbirkorlik nazariyasini rivojlanishida muhim o'rinni M.Villyam ta'limoti egallaydi.

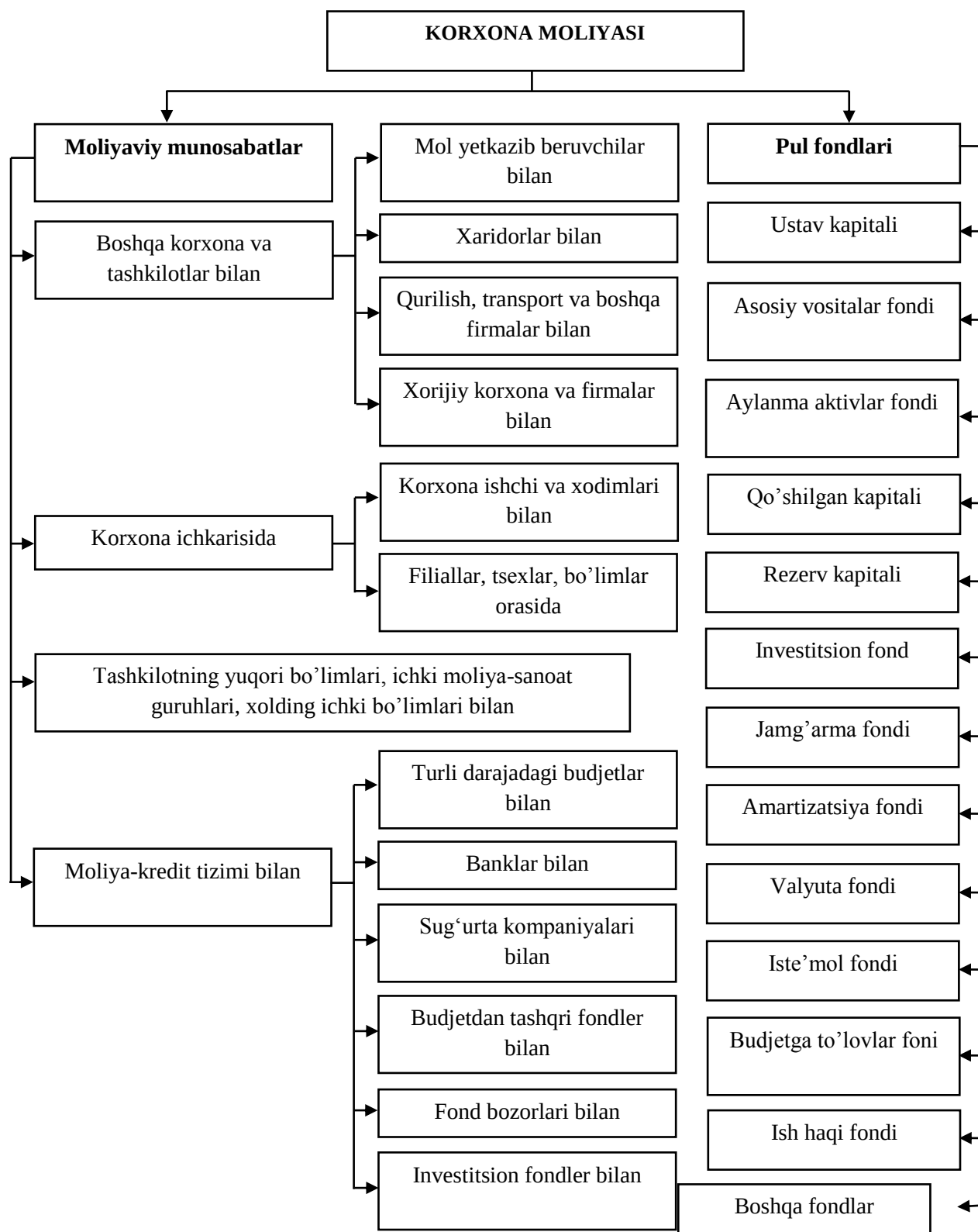
"Tadbirkor – bu tadbirkorlik faoliyatini yuritib unga mas'ul bo'lgan shaxs hisoblanadi. U shunday shaxski, korxonaga to'liq egalik qiladi, ishni rejalashtiradi, nazorat qiladi va tashkil etadi".⁶ Tadbirkorlik nazariyasining rivojlanishiga fransuz iqtisodchisi J.B.Sey ham o'zining munosib hissasini qo'shgan olimlardan hisoblanadi. U tadbirkorlarning asosiy vazifasi ishlab chiqarish omillarini oqilona birlashtirish va kombinatsiyalashdan iborat, tadbirkor ishlab chiqarishi doirasida boshqa insonlar faoliyatini tashkil etadi deb ta'kidlab o'tgan⁷. Shuningdek tadbirkorlik faoliyatining nazariy asoslarini o'rganishda Amir Temurning "Temur tuzuklari" asari ham alohida ahamiyat kasb etadi. Uning butun dunyoga mashhur bo'lishida va barcha g'alabalariga erishishida, har bir sohada aql va tadbirkorlik bilan ish yuritishi, tadbirkorlikni o'z tafakkuri va harakatining shiori qilib belgilab olganligidadir.

⁴ Kantilon R., Nedeheo K., Link A. The Entrepreneur. H/Y. 2011. -51 p

⁵ Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (Книга I-III). –Москва: Наука, 2010. 391-392с

⁶ Предпринимательство. Учебник. Под. РЕД. В.Я. Горфинкеля и Т.Б. Полякова. –М.: «Юнити», 2011.-581 с.

⁷ William M. Pride Robert J .Hughes. Bizness Jannary 1, Izd.Cendade Learning, 2011. 118 p.

1-rasm. Korxona moliyasida moliyaviy munosabatlar va pul fondlarining tutgan o'рни⁸

⁸ И.М.Карасева, М.А.Ревякина «Финансовый менеджмент», ОМЕГА-Л-Москва-2008, 21-стр.

etish va O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini respublikamiz olimlari tomonidan ham keng tadqiq etilgan va rivojlantirilgan. Jumladan, mamlakatimiz iqtisodchisi olimlaridan A.O'lmasov va M.Sh.Sharifxo'jayevlar "Tadbirkorlik umuman pul topish emas, balki yaratuvchanlik faoliyati orqali daromad olishni bildiradi"⁹ - deb ta'kidlaganlar.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov "Tadbirkorlik – iqtisodiy tanglikdan olib chiqishning, iqtisodiy taraqqiyotga olib borishning asosiy iqtisodiy vositasi, taraqqiyot lokomotivi....O'zini mulkdor, mulk xo'jayini, o'z mehnatining va ishlab chiqargan mahsulotining xo'jayini deb his etish, insonning yashirin kuch – g'ayratini yuzaga chiqaradi. Uning aqliy va ijobiy imkoniyatlarini, tashkilotchilik qobiliyatlarini namoyon etadi uni tashabbuskor va omilkor qiladi..."¹⁰ –deb ta'kidlagan edilar.

Tadbirkorlik faoliyatining asosiy subekti bo'lib tadbirkor, obekti bo'lib esa tovar, mahsulot, ish va xizmat, ya'ni kimningdir ehtiyojini qondirish mumkin bo'lgan va xarid qilish, foydalanish hamda iste'mol bozorida taklif etiladigan narsalar ishtirok etadi.Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish zaruriyatini yuzaga keltirib chiqaruvchi bosh omil bu tadbirkorlik faoliyatining yuzaga kelishidir. Chunki ishlab chiqarish jarayonini tashkil etishda va ishlab chiqarish omillarini bir-biri bilan o'zaro bog'lanishida tadbirkorlik qobiliyatining ahamiyati muhimdir.Ishlab chiqaruvchi korxonalar va tadbirkorlik sub'ektlariga qulayliklar yaratish maqsadida, hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 19 oktyabrdagi "2020 yilgacha bo'lgan davrda milliy infratuzilmalar sifatini rivojlantirish dasturini tasdiqlash to'g'risida" gi 298-sonli qarori ijrosini ta'minlash maqsadida, qo'shma korxonaning yengil sanoat mahsulotlarini sinash laboratoriyasi joriy yilning 5 fevralida xalqaro akkreditatsiyadan o'tkazilgan edi.

Bu esa o'z navbatida laboratoriya tomonidan yengil sanoat mahsulotlarini xalqaro standartlar talablari asosida sinovlarini amalga oshirish imkonini berib,

⁹ Sharifxo'jaev M. Iqtisodiyot nazariyasi. T.: Mehnat. 2010. 243 b.

¹⁰ Karimov I.A. Mulkdorlar sinfini shakllantirish- islohatlarning bosh mezoni. –Toshkent: O'zbekiston, 1997

laboratoriya tomonidan rasmiylashtirilgan sinov bayonnomalari va sinov natijalari nafaqat ichki bozorda, balki jahon bozorida to'g'ridan-to'g'ri tan olinishi imkoniyatini yaratdi. Bu esa eksport qilinayotgan mahsulotlarimizni jahon bozorlarida o'z o'rnini topishda yordam bermoqda.

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyatda kechayotgan jarayonlarga ijobiy ta'sir ko'rsatib, islohotlar samaradorligini oshiradi, aholi manfaatlarini ta'minlashga xizmat qiladi, yangi-yangi imkoniyatlar eshigini ochadi. Bu, ayniqsa, jamiyatning ishbilarmonlik kayfiyatini belgilab beruvchi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sektorining jadal taraqqiy etishida muhim omil hisoblanadi.

Mamlakatimizda iqtisodiyotning barcha sohalariga, kundalik hayotga zamonaviy axborot-kommunikatsiya tizimlarini keng joriy qilish, "elektron hukumat" tizimini tatbiq etish borasida ilg'or mamlakatlar safiga qo'shilishga qaratilgan muhim qadamlar qo'yilmoqda. Biznes subektlarining davlat xizmatlaridan foydalanishida qulayliklar yaratishga qaratilgan chora-tadbirlar tadbirkorlarga vaqti va mablag'ini tejash imkonini bermoqda, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi munosabatlarning ochiqqligini ta'minlamoqda.

Davlatimiz rahbarining 2016-yil 28-oktabrdagi «Tadbirkorlik subektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish va hisobga qo'yish tizimini takomillashtirish to'g'risida»gi qarori tadbirkorlik subektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish va hisobga qo'yish jarayonlarini mutlaqo yangi bosqichga olib chiqdi.

Qaror talablarini bajarish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi, «Elektron hukumat» markazi, Adliya, Iqtisodiyot vazirliklari, Davlat soliq, statistika qo'mitalari, Markaziy bank, O'zbekiston Savdo-sanoat palatasi hamkorligida va BMT Taraqqiyot dasturi ko'magida biznesni ro'yxatdan o'tkazishning yangi tizimi ishlab chiqildi.

Joriy yilning 1-apreldan boshlab fo.birdarcha.uz veb-manzilida ishga tushirilgan tizim orqali ham yuridik shaxs maqomiga ega subektlar, ham yuridik

shaxs maqomiga ega bo'lmagan yakka tartibdagi tadbirkorlar o'z bizneslarini real vaqt rejimida davlat ro'yxatidan o'tkazishi mumkin. Avtomatlashtirilgan tizim ta'sis hujjatlarini olish, ro'yxatdan o'tish uchun davlat bojini to'lash va guvohnoma olish imkonini beradi.

Qayd etish kerakki, tizim foydalanuvchilarni "OneID" orqali identifikatsiyalab, shaxsiy ma'lumotlar (pasport, STIR, elektron raqamli imzo va boshqalar) tekshiriladi. Tasdiq olingandan so'ng biznesni ro'yxatdan o'tkazish mumkin bo'ladi. Yangi tizim biznesni istalgan tashkiliy-huquqiy shaklda ro'yxatdan o'tkazish imkonini beradi.

Tizimdagi yaratilgan qulayliklardan biri – to'lov uchun imtiyozlardir. Agar tadbirkor o'z biznesini mustaqil ravishda ro'yxatdan o'tkazayotgan bo'lsa, belgilangan to'lovning 50 foizini amalga oshiradi. To'lovlarni banklar orqali amalga oshirish, shuningdek, «UPay» to'lov tizimi vositasida onlayn to'lash ham mumkin.

Muhimi, tadbirkor bosqichma-bosqich jarayon yordamida hukumat ma'lumotlar bazasida onlayn reyestr orqali ro'yxatdan o'tadi. Guvohnomalarning QR-kodlar bilan taqdim etilishi tadbirkorlik subektining haqiqiyliigi, maqomi va barcha ma'lumotlarini tekshirish imkonini beradi. Barcha amaldagi tadbirkorlik subektlari yangi namunadagi guvohnoma olish huquqiga ega.

Ro'yxatdan o'tishdagi hamma bosqichlar – da'vogarga oid ma'lumotni olish, tashkiliy-huquqiy shaklni, firma nomini tanlashdan to guvohnoma olishgacha bo'lgan jarayon avtomatlashtirilgan. Faoliyat turini tanlashda Davlat statistika qo'mitasining yangi klassifikatori qo'llaniladi.

Yuridik shaxsni tashkil etishda birdan ortiq muassis ishtirok etgan taqdirda, har bir muassis ro'yxatdan o'tkazilayotgan tadbirkorlik subektining muassislar tarkibiga kirishga roziligini tasdiqlaydi. Bunda har bir muassisga tasdiqlash uchun elektron xabar yuboriladi va muassis unga rozilik beradi.

Tizimning «Elektron hukumat» tizimiga to'liq integratsiya qilingani turli tashkilotlar o'rtasida ma'lumotlar almashish imkonini bermogda. Masalan,

mustaqil ravishda bank hisob-raqami ochilganida barcha zarur ma'lumotlar avtomatik tarzda Davlat soliq qo'mitasi va Davlat statistika qo'mitasiga davlat ro'yxatiga qo'yish uchun yuboriladi.

Internet tarmog'i orqali ro'yxatdan o'tayotgan tadbirkorlik subektlari ko'payib borayotgani yangi tizim ishbilarmonlar tomonidan ijobiy kutib olinganidan dalolat bermoqda. Shuningdek, 1-apreldan buyon 1 ming 200 ga yaqin tadbirkor davlat ro'yxatidan o'tish uchun ana shu interaktiv xizmatdan foydalangan. Bundan ko'rinib turibdiki tadbirkorlarimiz o'z vaqtlarini to'g'ri taqsimlaganlari va onlayn xizmatlardan oqilona foydalanmoqdalar. Albatta bu mamlakatimizning tadbirkorlarga yaratib berayotkan imkoniyatlaridan biridir.

Bugungi kunda tayyor mahsulotlar turlari, butlovchi buyumlar va materiallar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish bo'yicha qabul qilingan dasturlarni amalga oshirish doirasida qiymati 5,5 milliard dollardan ortiq 2,8 mingdan ko'proq mahalliyashtirish loyihasi hayotga tatbiq etilgani, ilgari xorijdan olib kelingan 4,8 mingdan ziyod yangi mahsulotlar turlarini ishlab chiqarish o'zlashtirilgani ta'kidlandi. Natijada keyingi besh yilda import hajmi 752 million dollarga, jumladan, 2016-yilda 286 million dollarga kamaydi.

Biroq import o'rnini bosadigan mahalliyashtirilgan mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish chora-tadbirlari amalga oshirilayotganiga qaramasdan, Vazirlar Mahkamasi komplekslari, vazirliklar, idoralar va xo'jalik birlashmalari import hajmining asossiz oshib ketishiga yo'l qo'ymoqda. Bu mamlakatimiz iqtisodiyoti uchun ishlab chiqarish hajmini yanada kengaytirish va yangi ish o'rinlari yaratish bo'yicha muhim loyihalarni amalga oshirishga yo'naltirilishi mumkin bo'lgan valyuta mablag'laridan samarasiz foydalanishga olib kelmoqda.

2017-yilning birinchi choragida eksport hajmi 2016-yilning shu davriga nisbatan 9,1 foizga oshganiga qaramasdan, turli tarmoqlar va hududlardagi qator korxonalar eksport bo'yicha prognoz ko'rsatkichlarni to'liq bajailmagan.

Mamlakatimizning mustaqil rivojlanishi davrida mulkni xususiylashtirish va davlat tasarrufidan chiqarish bo'yicha tizimli ishlar doirasida 30 mingdan ortiq

davlat obekti, shu jumladan, 6,5 mingta yirik va oʻrta korxona xususiy mulk qilib sotildi. Natijada hozir nodavlat sektoriga yalpi ichki mahsulotning 81 foizidan koʻprogʻi, sanoat ishlab chiqarishining 94 foizi va barcha band aholining 82 foizidan ziyodi toʻgʻri kelmoqda. Qabul qilingan “2017-2021-yillarda Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha Harakatlar strategiyasi”da iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirishdagi muhim vazifa sifatida xususiy mulkning ustuvor rolini kuchaytirish va xususiylashtirilgan obektlar negizida xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish belgilangan.

Xususiylashtirilgan korxonalarning mavjud ulkan iqtisodiy va ishlab chiqarish salohiyatini hisobga olgan holda ishlab chiqarishni kengaytirish, eksportni jadallashtirish, aholi bandligi va daromadlarini oshirish hisobiga ular iqtisodiy oʻsishning lokomotivi boʻlib qolishlari kerak. Xususiylashtirilgan korxonalarni har tomonlama qoʻllab-quvvatlash yaqin yillarda respublika mintaqalari va butun mamlakatni rivojlantirishda kuchli omil boʻlishi darkor. Bularning barchasi xususiylashtirilgan korxonalarni qoʻllab-quvvatlash bilan bogʻliq masalalarni hal etishni respublika Hukumati va tashkil etilayotgan Oʻzbekiston Respublikasi Xususiylashtirilgan korxonalarga koʻmaklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qoʻmitasining gʻoyat muhim vazifalaridan biri etib qoʻymoqda.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subektlari iqtisodiyotni rivojlanishiga, arzon ishchi kuchidan samarali foydalanishga, aholi bandligini taʼminlashga, aholini isteʼmol talabini nisbatan qisqa muddatlarda qondirishga, iqtisodiy vaziyatning tebranishlariga muvofiq tarzda oʻz faoliyatini tez va nisbatan asoratsiz oʻzgartira olishga qodirdir. Kichik biznes iqtisodiy tizimni optimal holatda ushlab turishi, resurslar cheklangan sharoitda raqobatbardosh mahsulot, ish va xizmatlarni ishlab chiqishga, sogʻlom raqobat muhitini shakllantirishga imkoniyat yaratadi. Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik quyidagi kamchiliklarga ega ekanligini ham eʼtirof etish lozim. Yaʼni: xavf-xatar darajasining yuqoriligi;

mahsulotning kam miqdorlarda ishlab chiqarilishi natijasida ishlab chiqarish xarajatlarining yuqori bo'lishi; kadrlar saviyasining pastligi, boshqaruvchilik qobiliyatining nisbatan rivojlanmaganligi, o'z kuch va imkoniyatlarini to'g'ri baholay olmasligi; ma'lumotlardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligidir. "Biznes" va "tadbirkorlik" tushunchalarining mohiyati bir xil. Biznes-tadbirkorlik iqtisodiy kategoriya bo'lib, u xo'jalik yuritish usuli, iqtisodiy faoliyat turidir. Tadbirkorlik sub'ektlari turlichadir: ular-yakka xususiy tadbirkorlar, jismoniy shaxslar, korxonalar, tashkilotlar, ular nomidan ish yurituvchi yuridik shaxslar, hissadorlik jamiyatlari, jamoalari, shuningdek davlat korxonalarini tadbirkorlik asosida faoliyat yuritayotgan bo'lsa sub'ekti bo'lishi mumkin. Ammo davlatning tadbirkorligining tartibi va unga amal qilinishi nazorati bilan shug'ullanuvchi tashkilotlari, xodimlari tadbirkorlik sub'ekti bo'la olmaydi. Chunki daromad olish uchun sarmoyadan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lganlar tadbirkorlikning real sub'ekti bo'la oladilar. Tadbirkorlik faoliyati bilan shu'gullanish taqiqlangan mansabdor shaxslarning ro'yxati mavjud bo'lib, u Vazirlar Mahkamasining qarori bilan tasdiqlangan.

Biznes sohasida hech kim o'zini yirik mutaxassis deb aytmaydi. Biznesda mutloq tamoyillar, keskin tushunchalarni ajratish qiyin. Biznesning maqsadi, odatda foyda olish va uni barqaror holga keltirish, foydani muttasil oshirib borish va boyib ketish, foyda hisobiga kapitalni ko'paytirishdir. Tadbirkorning maqsadi esa yangi fikr va g'oyalarni izlash, tahlil qilish, o'zining tashabbuskorlik, yaratuvchilik qobiliyatlarini yuzaga chiqarish, o'z ishni rivojlanishida

Biznesning maqsadi

- Tovar ishlabchiqarish va xizmatlarni bajarish
- Biznesni rivojlantirish
- Foyda
- Ijtimoiy maqsadlar

2-rasm. Biznesning maqsadi.¹¹

Tadbirkorning qanday vazifani bajarishiga yoʻnalganligiga koʻra ishlab chiqarishni boshqarish, moliyalashtirish, vositachilik, tijoratchilik, turli xizmatlar koʻrsatish va maslahatlar berish koʻrinishida boʻlishi mumkin.

Oʻzbekiston Respublikasining tadbirkorlik toʻgʻrisidagi qonuniga binoan tadbirkorlik faoliyatining quyidagi shakllari mavjuddir:

- yakka tartibdagi xususiy tadbirkorlik faoliyati;
- yollanma mehnatni jalb etishga asoslangan xususiy tadbirkorlik faoliyati;
- shirkatchilik asosidagi tadbirkorlik;
- jamoʻa tadbirkorligi;
- davlat tadbirkorligi;
- aralash tadbirkorlik-yuridik shaxs hamda fuqarolar tomonidan mol-mulkni qoʻyish yoʻli bilan olib boriladi.
- tadbirkorlikning tashkiliy shakllari gʻoyat xilma-xil boʻlib, ularning birontasi ham muvaffaqiyatga oldindan kafolat bermaydi.

Tadbirkorlikning qaysi shaklini tanlanishiga quyidagi omillar taʼsir etadi:

- ishni oson boshlash imkoniyati;
- uni boshlashda duch keladigan qonun-qoidalar;
- ishning pul bilan taʼminlanishi;
- ishning hajmi va miqdori;

¹¹ S.S.Gʻulomov "Tadbirkorlik va kichik biznes" - T.: Sharq, 2002 y. - 35b.

-to'lanadigan soliqlar stavkalari.

Yakka tadbirkorlik

Agarda ishni bir shaxsning o'zi tashkil etib olib borsa, u yakka xususiy tadbirkor hisoblanib, mulkka yolg'iz o'zi egalik qiladi va tushgan daromadni bir o'zi o'zlashtiradi. Yakka tartibdagi tadbirkorlik shakliga etikdo'z, repetitor, tikuvchi kabilar misol bo'la oladi.

Shirkat-Ikki va undan ortiq kishining foyda olish maqsadida kelishuv (shartnoma) asosida o'z mablag'larini birlashtirgan holdagi tadbirkorlik faoliyati shaklidir.

Shirkatlar ikkita ko'rinishga bo'linadi: to'la yoki oddiy shirkatlar - to'la shirkatda uning barcha a'zolari teng huquqqa ega bo'ladilar.

Mas'uliyati cheklangan shirkatlar - mas'uliyati cheklangan shirkatda uning bir a'zosi to'la huquqqa ega bo'lib, qolganlarning huquqlari cheklangan bo'ladi va shirkatning qarzlari uchun javobgar bo'lavermaydi, moliyaviy hujjatlarga ham imzo qo'ya olmaydi.

Shirkatning huquqiy asosi uning a'zolari o'rtasida tuzilgan bitim hisoblanadi va u quyidagi bandlardan iborat bo'ladi:

-har bir hamkorning vakolati;

-bitimning muddati;

-har bir a'zoning umumiy ishga qo'shgan mablag'lari hajmi (ayrim hollarda ba'zi a'zolar mablag' qo'shmay intellektual bilimlari hisobidan baholanib ulush olishlari mumkin).

-uyushma mablag'idan har bir a'zoning olishi mumkin bo'lgan aniq, belgilangan pul hajmi;

-amalga oshirilishi zarur bo'ladigan moliyaviy tartibi bayoni;

-yangi hamkorlar (a'zolar) qabul qilish tartibi;

-shirkatni tarqatib yuborish tartibi.

Jamoa (korporatsiya) shaklidagi shirkat--Bu shakldagi korporatsiyalar (ingliz tilida public company deyiladi) yakka shaxslar, muassasalar, tashkilotlar,

korxonalar xohishlari va o'zaro kelishuvlari asosida biron maqsadni ko'zlab tuzilgan tadbirkorlik faoliyati. Unda xo'jalik faoliyati hissadorlarning aksiya yoki paychilik shaklidagi qo'shgan mablag'lari asosida tashkil etiladi. Jamoa korporatsiyalariga "Apple", "Google" va "Microsoft" kabi korporatsiyalar misol bo'la oladi.

Vazirlar mahkamasining 2017 yil 6 aprelda qabul qilingan qaroriga binoan O'zbekistonda bir necha sohada ishlaydigan kichik korxonalarga xodimlar sonini 200 kishigacha oshirishga ruxsat berildi. Xodimlar sonini 200 kishigacha ko'paytirish huquqiga ega bo'lgan sohalar ro'yxatiga yana sun'iy tola, elektron detallar, kompyuterlar, maishiy texnika, yoritish texnikasi podshipnik, yuk ko'tarish, sovutish va ventilyatsiya uskunalari va qishloq xo'jalik texnikasi ishlab chiqaruvchi korxonalar, kiritildi.¹²

1.2. Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlashning tashkiliy-huquqiy asoslari

Keyingi yillarda mamlakatimizda xususiy mulkni ishonchli himoya qilish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirishni ta'minlash borasida qulay shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Tadbirkorlik tuzilmalariga davlat xizmatlari ko'rsatish sifati va ulardan foydalanish imkoniyatlarini tubdan oshirishga doir kompleks tashkiliy-huquqiy chora-tadbirlar ko'rib chikilmoqda.

Tuman va shaharlarda tashkil etilgan tadbirkorlik sub'ektlariga «yagona darcha» tamoyili bo'yicha davlat xizmatlari ko'rsatish yagona markazlari tomonidan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etgan holda ro'yxatdan o'tkazish, ruxsat berish va litsenziyalash tartib-taomillaridan o'tishning oshkoraligini ta'minlash borasida salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda.

¹² <http://oz.sputniknews-uz.com/economy/20170412/5185491.html>

Shu bilan birga, mazkur sohada amalga oshirilgan ishlarning tahlili tadbirkorlik sub'ektlariga davlat xizmatlari ko'rsatish mexanizmlarini yanada takomillashtirish, «yagona darcha» markazlarini samarali boshqarish, ular faoliyatini tashkil etish va muvofiqlashtirishda tizimli yondashuvni hamda ularning boshqa davlat tuzilmalari bilan o'zaro hamkorligini belgilash zarurligini ko'rsatmoqda.

Xalq bilan o'tkazilayotgan ochiq muloqotlar, tadbirkorlik sub'ektlari bilan uchrashuvlar litsenziya va ruxsatnoma berish, muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlariga ulanish jarayonlarida davlat xizmatlarini «yagona darcha» tamoyili asosida ko'rsatishni samarali tashkil etishga to'sqinlik qilayotgan bir qator tizimli muammolar saqlanib kelayotganini ko'rsatmoqda.

Ta'kidlash joizki, tadbirkorlik sub'ektlari o'z faoliyatini boshlashi uchun hanuzgacha turli davlat organlariga murojaat etishga majbur bo'lmoqda, litsenziya va ruxsatnomalarni rasmiylashtirish jarayonlarida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan zarur darajada foydalanilmayapti, ko'pchilik davlat xizmatlari, afsuski, hali ham an'anaviy usullarda, qog'oz shaklida ko'rsatilmoqda.

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, «yagona darcha» markazi kabi institutlar davlat xizmatlarining ochiqligi va shaffofligini ta'minlashda hamda davlat organlarining tadbirkorlik tuzilmalariga o'z vaqtida ko'maklashishga doir faoliyati samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi.

Mazkur sohada tadbirkorlik sub'ektlari ko'targan dolzarb muammo va takliflar, o'tkazilgan o'rganishlar natijalaridan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Tadbirkorlik sub'ektlariga davlat xizmatlarini ko'rsatish mexanizmlarini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarori qabul qilindi.

Qarorda nazarda tutilgan chora-tadbirlar davlat xizmatlarini ko'rsatish jarayonida sansalorlik, byurokratik to'siqlar va rasmiyatchilik holatlari vujudga kelishiga yo'l qo'ymaslikka, zamonaviy axborot-kommunikatsiya

texnologiyalarini keng qo'llash orqali ularning sifati va samaradorligini tubdan oshirishga qaratilgan.

Qarorga muvofiq tuman va shaharlarda faoliyat ko'rsatayotgan tadbirkorlik sub'ektlariga «yagona darcha» tamoyili asosida davlat xizmatlarini ko'rsatish markazlari tuman (shahar) hokimliklari tuzilmasidan O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi boshqaruviga o'tkazilmoqda. Bu esa «yagona darcha» markazlarini samarali boshqarish, ularning faoliyatini va boshqa davlat organlari bilan o'zaro hamkorligini tashkil etishga nisbatan tizimli yondashuvni belgilash imkoniyatini beradi. Banklar va kredit byurolari, ularning filiallari va vakolatxonalaridan tashqari barcha tadbirkorlik sub'ektlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish «yagona darcha» markazlari zimmasiga yuklatilmoqda. Bunday chora tadbirkorlik sub'ektlarini ro'yxatdan o'tkazish va hisobga qo'yishning mavjud tarqoq tizimi o'rniga yangi, yaxlit tizimni yaratishga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi «yagona darcha» markazlari faoliyatiga umumiy rahbarlikni hamda tadbirkorlik sub'ektlariga davlat xizmatlarini ko'rsatishga oid qonunchilikka rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshiruvchi vakolatli organ etib belgilandi.

Mazkur vazifalarni bajarish uchun O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida Davlat xizmatlarini ko'rsatishni muvofiqlashtirish va rivojlantirish boshqarmasi, joylarda esa uning hududiy bo'limlari tashkil etiladi.

«Yagona darcha» markazlari orqali davlat xizmatlarini sifatli va samarali ko'rsatishga to'sqinlik qiladigan muammoli masalalarni tezkorlik bilan hal etish uchun tadbirkorlik sub'ektlariga davlat xizmatlarini ko'rsatish sohasidagi faoliyatni muvofiqlashtirish bo'yicha Respublika va hududiy komissiyalar tashkil etilmoqda. Mazkur komissiyalar tizimli ravishda, shu jumladan joylarda xalq bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqot qilish orqali muammolarni aniqlash va davlat xizmatlarining sifati, ochiqligi va shaffofligini oshirishga qaratilgan zarur choralarni ko'rish bilan shug'ullanadi.

«Yagona darcha» markazlari tomonidan tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun 16 turdagi ruxsatnomalarni boshqa idoralarga bormasdan rasmiylashtirish amaliyoti sansalorliklarning oldini olishga, tadbirkorlik sub'ektlarining vaqti va moddiy sarf-xarajatlarini tejashga ko'maklashdi.

Ana shunday ijobiy amaliyotni yanada kengaytirish maqsadida qarorda talab eng yuqori bo'lgan qo'shimcha 86 turdagi litsenziya va ruxsatnomalarni «yagona darcha» markazlari orqali rasmiylashtirish mexanizmini bosqichma-bosqich joriy etish nazarda tutilmoqda.

Endilikda tadbirkorlik sub'ektlari yuqoridagi litsenziya va ruxsatnomalarni olish uchun boshqa idoralarga bormasdan, ularni aniq muddatlarda beradigan «yagona darcha» markazlariga to'g'ridan-to'g'ri murojaat qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. «Yagona darcha» markazlari barcha zarur kelishish tartib-taomillarini tadbirkorlik sub'ekti ishtirokisiz mustaqil amalga oshiradi.

Bundan tashqari, 2018 yil 1 yanvardan boshlab «yagona darcha» markazlari orqali taqdim etiladigan litsenziya va ruxsatnomalarni qog'oz shaklidagi maxsus blankalarda majburiy rasmiylashtirish talabi bekor qilinadi. Bunda berilgan, to'xtatib qo'yilgan, qayta tiklangan, qayta rasmiylashtirilgan, bekor qilingan, shuningdek amal qilishi tugatilgan ruxsatnoma va litsenziyalar to'g'risidagi ma'lumotlarni «Litsenziya» axborot tizimlari majmuasi orqali olish imkoniyati yaratiladi.

2017 yilning I choragidan ishga tushiriladigan «Litsenziya» axborot tizimlari majmuasi:

- tegishli davlat organiga bormasdan turib, «yagona darcha» tamoyili bo'yicha davlat xizmatlarini elektron shaklda olishga;

- ruxsatnoma va litsenziyalar olish tartibi va muddatlari haqidagi, shuningdek ruxsatnoma va litsenziyalar reyestridagi ma'lumotlardan masofadan turib foydalanishga;

- «yagona darcha» markazlari orqali ko'rsatilayotgan davlat xizmatlari bo'yicha ruxsatnoma va litsenziya berish haqidagi arizalarni ko'rib chiqish

jarayoni va natijasini, qayerda va qay tarzda murojaat etganidan qat'i nazar, kuzatishga imkoniyatlar yaratadi.

Tadbirkorlik sub'ektlariga davlat xizmatlarini ko'rsatishni yangi sifat bosqichiga ko'tarishga, aholining davlatga nisbatan ishonchini oshirishga, «Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak» degan ezgu g'oyani hayotga joriy etishga ko'maklashadi.¹³

Xozirgi kunda mamlakatimiz oldida bozor iqtisodiyotida bosqichma-bosqich o'tishdek murakkab va mas'uliyatli vazifa turibdi. Bu vazifani muvaffaqiyatli bajarish ko'p jihatdan moliyaviy xarakterdagi muammolarni to'g'ri hal etish bilan chambarchas bog'liq. Bozor iqtisodiyoti, uning turli-tuman modellari bo'lishi bilan birga, shu bilan xarakterlanadi-ki, u davlat tomonidan sozlanishi bilan to'ldiriladigan ijtimoiy yo'naltirilgan xo'jalikdir. Bozor munosabatlarining strukturasining o'zida ham, ularni davlat tomonidan sozlash mexanizmida ham moliya katta rol o'ynaydi. Moliya-bozor munosabatlarining ajralmas qismi va shu bilan bir vaqtning o'zida davlat siyosatining amalga oshirishning muhim qurolidir. Mana shuning uchun ham bugungi kunda moliyaning tabiatini yaxshi bilish, uning amal qilish xususiyatlarini chuqur anglab olish, ularning ijtimoiy ishlab chiqarishni samarali rivojlantirish manfaatlarida eng to'la ishlatish usullarini ko'rish muximdir.

Tadbirkorlik faoliyati shakllari qonunchilik bilan chegaralab qo'yilgan. Ma'lum belgilariga ko'ra tadbirkor tomonidan yuridik shaxs tuzmasdan amalga oshiriladigan individual mehant faoliyati va yuridik shaxs bo'lgan korxona farqlanadi. Xo'jalik yurituvchi shaxs sifatida korxona turli tashkiliy-huquiy shakllarda faoliyat ko'rsatishi mumkin.

Korxonaning tadbirkorlik faoliyatining natijasida sifatidagi foydaga ishlab chiqarish jaraYonining puxta o'ylangan moliyaviy ta'minoti, moliyaviy resurslarni

¹³ O'zbekiston respublikasi prezidentining qarori tadbirkorlik sub'ektlariga davlat xizmatlarini ko'rsatish mexanizmlarini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'rida(O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 5-son, 61-modda)

ishlatish yo‘nalishlarini va asosiy hamda aylanma kapitalni safarbar qilish usullarini tanlash orqali erishiladi. Tadbirkorlikning muvaffaqiyati, bir tomonidan, korxona moliyaning xolatiga va ikkinchi tomonidan soliqqa tortish tizimiga bog‘liq. Bu moliyaviy muammolarni keltirib chiqaradi, ularni xali iqtisodiy va siyosiy barqarorlik, umuman iqtisodiyotni moliyaviy sog‘lomlashtirish, soliq qonunchiligini takomilshatirish asosida hal qilish kerak.

Yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlarni taftish qilish ish uchun ahamiyatli bo‘lgan holatlar haqidagi ma’lumotlarni tekshirilayotgan sub’ektlarning buxgalteriya, moliya, statistika, bank hujjatlarini va boshqa hujjatlarini o‘rganish hamda taqqoslab ko‘rish yo‘li bilan olish mumkin bo‘lgan hollarda tayinlanadi. Surishtiruvchining, tergovchining, prokurorning yoki sudyaning maxsus bilimlarga ega ekanligi taftishni tayinlashdan ozod etmaydi.

Tadbirkorlik sub’ektini taftish qilish faqat uning qonun hujjatlarini buzganligi faktlari bo‘yicha qo‘zg‘atilgan jinoyat ishi doirasida amalga oshiriladi. Bunda taftishga tadbirkorlik sub’ektining faqat qo‘zg‘atilgan jinoyat ishi bilan bog‘liq faoliyati qamrab olinishi mumkin.

Jinoyat ishi qo‘zg‘atilguniga qadar taftishni tayinlashga faqat qonun hujjatlarida belgilangan hollarda va tartibda yo‘l qo‘yiladi.

Taftish surishtiruvchining, tergovchining, prokurorning qarori yoki sudning ajrimi bilan tayinlanadi.

Taftishni tayinlash to‘g‘risidagi qarorda yoki ajrimda quyidagilar ko‘rsatilgan bo‘lishi kerak:

1)tekshiriladigan sub’ektning to‘liq nomi va uning tashkiliy-huquqiy shakli (yakka tartibdagi tadbirkorning familiyasi, ismi, otasining ismi), soliq to‘lovchining identifikatsiya raqami va yuridik manzili;

2)jinoyat ishining raqami yoki taftishni tayinlash uchun tergovga qadar tekshi-

-rish jarayonida yuzaga kelgan asoslar yoxud qo‘shimcha yoki qayta taftish tayinlash uchun asoslar;

- 3) taftish o'tkazish chog'ida o'rganiladigan masala yoki masalalar doirasi;
- 4) moliya-xo'jalik faoliyatining taftish qilinishi lozim bo'lgan davri;
- 5) taftish o'tkazish topshirilgan vakolatli organning nomi, shu jumladan qo'shimcha ravishda jalb etiladigan davlat organlari va tashkilotlar.

Taftish o'tkazish chog'ida taftishni tayinlash to'g'risidagi qarorda yoki ajrimda ko'rsatilmagan masalani yoki masalalar doirasini, shuningdek moliya-xo'jalik faoliyatining davrini o'rganish taqiqlanadi¹⁴.

Bugungi kunda mamlakatimizda tadbirkorlarga katta e'tibor berilmokda.

Xususan mamlakatimiz prezidenti» Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi farmonida kuyidagicha keltirilgan:

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning jadal rivojlanishini ta'minlash, xususiy mulkni himoya qilish va uning daxlsizligi kafolatlarining huquqiy mexanizmlarini yanada mustahkamlash, tadbirkorlikni rivojlantirish yo'lidagi byurokratik to'siqlarni bartaraf etish, respublikada investitsiya va ishbilarmonlik muhitini yaxshilash maqsadida:

1. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka keng erkinlik berish, ularning faoliyatiga davlat organlarining aralashuvini tubdan qisqartish, huquqbuzarliklarning barvaqt oldi olinishini ta'minlash, ularning profilaktikasi samaradorligini oshirish va huquqbuzarliklarga yo'l qo'yilmaslik tadbirkorlik faoliyatini yanada rivojlantirish sohasida davlat siyosatining muhim ustuvor yo'nalishi va davlat organlarining birinchi darajali vazifasi etib belgilansin.

Davlat organlari, eng avvalo, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat qiluvchi tuzilmalar:

¹⁴ O'zbekiston respublikasining qonuni tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar qabul qilinganligi munosabati bilan o'zbekiston respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida(O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 1-son, 1-modda)

-o‘z faoliyatida yuqorida ko‘rsatilgan talabni hamda tadbirkorlik subektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlari ustuvorligi tamoyilining so‘zsiz amalga oshirilishini ta’minlasinlar;

- o‘z vazifalari va vakolatlarining tanqidiy tahlili asosida huquqbuzarliklarning oldini olish, profilaktika qilish hamda ularga yo‘l qo‘ymaslik borasidagi chora-tadbirlarni takomillashtirishga va ularning samaradorligini oshirishga doir asoslangan takliflarni ikki oy muddatda, belgilangan tartibda kiritsinlar;

-tadbirkorlik faoliyatiga qonunga xilof ravishda aralashganlik va to‘sqinlik qilganlik, ularning faoliyatini asossiz to‘xtatib qo‘yganlik uchun mansabdor shaxslarning javobgarligi to‘g‘risidagi qonun hujjatlari normalari talablari qat’iy bajarilishini, shuningdek, tadbirkorlik subektlariga yetkazilgan zararining bevosita aybdorlardan undirilishini ta’minlasinlar.

2. O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta’minlash, xususiy mulkni har tomonlama muhofaza qilish va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir kompleks chora-tadbirlar dasturi ilovaga muvofiq tasdiqlansin.

Kompleks chora-tadbirlar dasturida nazarda tutilgan tadbirlarning o‘z vaqtida va sifatli bajarilishi yuzasidan shaxsiy javobgarlik vazirliklar va idoralarning, mahalliy davlat hokimiyati organlarining rahbarlari zimmasiga yuklansin.

3. Belgilab qo‘yilsinki, 2017-yilning 1-yanvaridan boshlab:

- tadbirkorlik subektlarini rejadan tashqari tekshirishlarning barcha turlari bekor qilinadi, yuridik shaxslarning tugatilayotganida, shuningdek, jismoniy va yuridik shaxslarning qonunchilik buzilganligi holatlari bo‘yicha bergan murojaatlari asosida faqatgina Nazorat qiluvchi organlar faoliyatini muvofiqlashtiruvchi Respublika kengashi qaroriga muvofiq o‘tkaziladigan qisqa muddatli tekshiruvlar bundan mustasno;

- tadbirkorlik subektlari faoliyatini, shu jumladan, jinoyat ishlari doirasidagi muqobil tekshirishlarning barcha turlari bekor qilinadi;
- moliya-xo'jalik faoliyatini amalga oshirishda birinchi marta huquqbuzarliklar sodir etgan tadbirkorlik subektlari va ularning xodimlari yo'l qo'yilgan qonunbuzarliklarni qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda ixtiyoriy ravishda bartaraf etgan va yetkazilgan moddiy zararni qoplagan taqdirda, insonning sog'lig'i va hayotiga zarar yetkazilgan holatlar bundan mustasno, ma'muriy va jinoiy javobgarlikdan, jarimalar va moliyaviy sanksiyalar (penyadan tashqari) qo'llanilishidan ozod etiladilar;
- noqonuniy tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish bilan bog'liq huquqbuzarliklarni birinchi marta sodir etgan shaxslar huquqbuzarlik aniqlangan kundan e'tiboran bir oy muddatda yetkazilgan zararining o'rnini ixtiyoriy ravishda qoplagan, tadbirkorlik subekti sifatida ro'yxatdan o'tgan va ruxsat etuvchi zarur hujjatlarni rasmiylashtirgan taqdirda ma'muriy va jinoiy javobgarlikdan ozod etiladilar;
- tadbirkorlik subektlariga nisbatan tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish huquqidan mahrum qilish tarzidagi jinoiy jazo qo'llanilmaydi;
- xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi yangidan tashkil etiladigan ishlab chiqarish korxonalariga ularni davlat ro'yxatidan o'tkazish vaqtida amalda bo'lgan soliq va boshqa majburiy to'lovlar stavkalarini (resurs va bojxona to'lovlari bundan mustasno) besh yil mobaynida qo'llash huquqi beriladi;
- tadbirkorlik subektlari hakamlik sudining hal qiluv qarorini majburiy ijro etish uchun ijro varaqasi berish to'g'risida ariza bergan taqdirda davlat boji to'lashdan ozod etiladilar;
- tadbirkorlik subektlarining eksport kontraktlarini davlat bojxona xizmati organlarida hisobga qo'yish borasidagi talab valyuta nazorati organlari tomonidan Tashqi savdo operatsiyalarining yagona elektron axborot tizimi orqali tashqi savdo kontraktlari nazorati va monitoringini saqlab qolish sharti bilan bekor qilinadi, bundan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tovarlar (ishlar, xizmatlar)

eksportini rag'batlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 1997-yil 10-oktabrdagi PF-1871-son Farmonining 1, 2 va 4-illovalarida nazarda tutilgan tovarlarni eksport qilish bo'yicha kontraktlar mustasno;
-eksport qilinayotgan tovarlarning kelib chiqishi to'g'risidagi sertifikat ilgari xuddi shunday tovar uchun aynan sertifikat olgan arizachiga bir ish kuni mobaynida beriladi ¹⁵

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" qabul qilingan Farmoni, eng avvalo, xususiy mulkni xuquqiy himoya qilishni yanada kuchaytirishga, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga va har tomonlama qo'llab-quvvatlashga, respublikaning investitsiyaviy jozibadorligini oshirishga yo'naltirilgan va ushbu sohada davlat siyosatining sifat jihatidan yangi darajaga o'tishidan dalolat beradi.

Xususan, Farmon "kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka keng erkinlik berish, ularning faoliyatiga aralashuvni tubdan qisqartish, huquqbuzarliklarning barvaqt oldi olinishini ta'minlash, ularning profilaktikasi samaradorligini oshirish va huquqbuzarliklarga yo'l qo'yilmaslik"ni eng muhim ustuvor yo'nalish va davlat organlarining birinchi darajali vazifasi sifatida mustahkamlaydi.

Tadbirkorlik subektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish sohasida qonunlar ijrosi ustidan Parlament nazorati shakllarini kuchaytirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzurida Tadbirkorlik subektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha vakil institutini tashkil etish mo'ljallanmoqda.

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, ushbu institut tadbirkorlik subektlarini huquqiy himoya qilishni ta'minlashda, davlat tuzilmalari bilan munosabatlarda ularning manfaatlarini ifodalashda muhim o'rin tutadi.

¹⁵ O'zb. Resp.si Prezidentining "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni

Farmon qoidalarini amalda ro'yobga chiqarish maqsadida tadbirkorlik faoliyatini jadal rivojlantirish, xususiy mulkchilikni har tomonlama himoya qilish va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatdan yaxshilash borasida beshta eng ustuvor soha bo'yicha 42 ta aniq chora-tadbir amalga oshirilishini nazarda tutuvchi Kompleks chora-tadbirlar dasturi tasdiqlandi.

Xususan, korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy asoslarini takomillashtirish, davlat va biznesning o'zaro hamkorligidagi ma'muriy to'siqlarni bartaraf etish, davlat resurslaridan foydalanishning ochiqligi va shaffofligini ta'minlash doirasida umumiy e'tirof etilgan xalqaro standartlar asosida bir qator qonunlarni, shu jumladan, "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida", "Ma'muriy tartib-taomillar to'g'risida", "Davlat xaridlari to'g'risida" va "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi qonunlarni qabul qilish nazarda tutilmoqda.

Dasturga muvofiq jinoyat ishlari bo'yicha tekshirishlarni tayinlash va o'tkazish tartibining aniq huquqiy tartibotini belgilash uchun "Xo'jalik yurituvchi subektlar faoliyatini davlat tomonidan nazorat qilish to'g'risida"gi qonunga, Jinoyat-protsessual kodeksiga va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritiladi.

1-bob bo'yicha xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak korxonalar faoliyat yuritishida moliyaviy operatsiyalarni to'g'ri yo'lga qo'yilishi korxona o'z maqsadiga erishishida katta ahamiyatga ega. Chunki moliyasiz korxona hech qanday ish yurita olmaydi. Korxonalar moliyasi – bu korxona egalari foyda olish maqsadida pul foddarini shakllantirish va ushbu foyda olish yo'lida pul fondlarini taqsimlash va qayta taqsimlash bilan bog'liq pul munosabatalari yig'indisidir.

Korxona faoliyatini ko'rib chiqar ekanmiz bunda tadbirkorlik subektlari faoliyatini tarixiy rivojlanish bosqichlarini tadqiq etish maqsadga muvofiqdir. Bunda albatta tadbirkor atamasining yuzaga kelishi va tarixiy rivojlanish

jarayonida qanday ma'no-mazmunni anglatganini tahlil qilish, tadqiqotimiz so'ngida ilmiy asoslangan xulosalarni shakllantirishda hamda amaliy taklif-tavsiyalarni ishlab chiqishda muhim o'rin egallaydi

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyatda kechayotgan jarayonlarga ijobiy ta'sir ko'rsatib, islohotlar samaradorligini oshiradi, aholi manfaatlarini ta'minlashga xizmat qiladi, yangi-yangi imkoniyatlar eshigini ochadi. Bu, ayniqsa, jamiyatning ishbilarmonlik kayfiyatini belgilab beruvchi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sektorining jadal taraqqiy etishida muhim omil hisoblanadi.

“Biznes” va “tadbirkorlik” tushunchalarining mohiyati bir xil. Biznes-tadbirkorlik iqtisodiy kategoriya bo'lib, u xo'jalik yuritish usuli, iqtisodiy faoliyat turidir. Tadbirkorlik sub'ektlari turlichadir: ular-yakka xususiy tadbirkorlar, jismoniy shaxslar, korxonalar, tashkilotlar, ular nomidan ish yurituvchi yuridik shaxslar, hissadorlik jamiyatlari, jamoalari, shuningdek davlat korxonalarini tadbirkorlik asosida faoliyat yuritayotgan bo'lsa sub'ekti bo'lishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" qabul qilingan Farmoni, eng avvalo, xususiy mulkni xuquqiy himoya qilishni yanada kuchaytirishga, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga va har tomonlama qo'llab-quvvatlashga, respublikaning investitsiyaviy jozibadorligini oshirishga yo'naltirilgan va ushbu sohada davlat siyosatining sifat jihatidan yangi darajaga o'tishidan dalolat beradi.

2-BOB. KORXONALAR MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHNING AMALIY HOLATI TAHLILI

2.1.Korxonalarda pul mablag'larining shakllanishi va ularning tahlili (MChJ "Trans-snab" korxonasi misolida)

Korxona faoliyatini tahlil qilish-boshqarishda qaror qabul qiladigan har bir rahbar menejerning xizmat burchidir.Shunday qilib bundan chiqadigan zarur tamoyil bu tahlil ishlarini bajaruvchilar o'rtasida vazifalarni aniq taqsimlash.

Ishlab chiqarish tarmoqlarida tahlil ishlarini tashkil qilish eng zarur tamoyillardan biri uning tejamliligi , ya'ni kam xarajat qilib yuqori samaraga erishishdir.

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida korxonaning ishlab chiqarishi ko'zda tutgan mahsulotlar hajmi iste'molchilarning ko'lami hamda korxona ichki imkoniyatlari bilan uzviy bog'liqdir.

Mahsulot ishlab chiqarish tahlilining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- mahsulotlar ishlab chiqarishning biznes rejada mo'ljallangan hajmda bajarilganligiga baho berish;
- ishlab chiqarishning tarkibi dinamikasi va o'zgarish sabablarini omilli tahlil etish;
- mahsulotlarning sifati va standart talablariga javob berish darajasini o'rganish;
- mahsulotlarning ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish imkoniyatlarini aniqlash;
- mahsulot namenklaturasi va assortimentiga baho berish hamda o'rtacha assortiment rejasini bajarilishini tahlil etish;
- mahsulot ishlab chiqarish maromiyligini va unga ta'sir etuvchi omillarga baho berish;
- aniqlangan imkoniyatlarni hayotga tadbiq etish borasida takliflar ko'rsatish.

Korxona ishlab chiqarish potentsialining tahlilini MChJ “Trans-snab” korxonasi misolida ko‘rib chiqamiz.(1-jadval)

Quyidagi jadvalda shuni ko‘rishimiz mumkinki MCHJ “Trans – snab” korxonasida ishlab chiqarish potentsiali qanday holatda va u qanday yo‘lga qo‘yilgan. Korxonaning ishlab chiqarish potentsiali ijobiy holatdami yoki salbiy holatdami?

1-jadval

MChJ “Trans-snab”korxonasining ishlab chiqarish potentsialining tahlili¹⁶

Ko‘rsatkichlar	Yil boshi		Yil oxiri		O‘zgarishi		O‘sinh sur‘ati,%
	Summa ming so‘m	%	Summa ming so‘m	%	Summa ming so‘m	%	
	1	2	3	4	5	6	
1.Asosiy vositalar	276 137	76,72	294 364,3	77,13	18 227,3	0,41	6,6
2.Ishlab chiqarish zaxiralari	83 783,4	23,27	87 099,7	22,82	3316,3	-0,45	3,95
3.Tugallanmagan ishlab chiqarish	--	--	--	--	--	--	--
4.Ishlab chiqarish potentsiali	359 920,4	100	381 646	100	21 725,6	--	6,03
5.Korxona mol-mulki qiymatida tutgan ulushi,%	X	34,67	x	28,35	X		

Quyidagi jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, MChJ “Trans-snab” korxonasining ishlab chiqarish potentsialini tahlil qilsak, ishlab chiqarish potentsialining o‘sinh sur‘ati 6,03 % ga ko‘paygan. Bunga sabab asosiy vositalar 6,6 % ga oshgani va ishlab chiqarish zaxiralari 3,95 %ga oshganidir. Demak korxona

¹⁶ MCHJ “Trans-snab” ma’lumotlari asosida talaba tomonidan tayyorlandi

mol-mulki qiymatida tutgan ulushi yil boshida 34,67 %ni tashkil etgan bo'lsa , yil oxirida bu ko'rsatkich 28,35 %ni tashkil etganini ko'rdik.

Ma'lumki korxonalar faoliyatida pul fondlar shakllantiriladi. Korxona faoliyati boshlashi bilan dastlab ustav fondi shakllantiriladi. Ustav fondi mablag'lari korxona faoliyatini ta'minlaydi. Shundan kelib chiqqan holda quyida MChJ "Trans-slab" korxonasining 2015 yil yakuni bo'yicha buxgalteriya balansi holatini tahlil qilib, bunda ustav fondi, rezerv fondi, qo'shilgan kapital va taqsimlanmagan foydaning aktivlarni shakllantirishdagi ahamiyatini o'rganib chiqamiz (2-jadval)

2-jadval

MChJ "Trans-slab" korxonasining 2015 yil yakuni bo'yicha buxgalteriya balansi holati tahlili¹⁷

Aktivlar	Ming so'mda	%da	Passivlar	Ming so'mda	%da
Asosiy vositalar	276 137	26,6	Ustav kapitali	23 275	2,24
Nomoddiy aktivlar	—	—	Rezerv kapitali	38 246	3,68
TMZ lar	83 783,40	8,07	Qo'shilgan capital	—	—
Pul mablag'lari	16 846,50	1,62	Taqsimlanmagan foyda	778 622	75
Debitorlik qarzlari	654 294,3	63,02	Majburiyatlar	197 987,6	19,07
Jami aktivlar	1 038 130,6	100	Jami passivlar	1 038 130,6	100

Yuqoridagi jadval ma'lumotlarida MChJ "Trans-slab" korxonasining 2015 yil yakuni bo'yicha buxgalteriya balansi holati ko'rsatilgan. Ushbu ma'lumotlarga ko'ra korxonaning 2015 yilda ustav kapitali 23 275 ming so'mni tashkil etib,

¹⁷ MCHJ "Trans-slab" ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tayyorlandi.

ushbu summa jami passivlarning 2,24%ini tashkil etadi. Rezerv kapitali 38 246 ming. soʻmni tashkil etib, ushbu summa jami passivlarning 3,68%ini tashkil etadi. Taqsimlanmagan foyda esa 778 622 ming soʻmni tashkil etib, ushbu summa jami passivlarning 75 %ini tashkil etadi. Jami passivlarning qolgan 19,07%ini korxonaning 2015 yildagi jami majburiyatlari tashkil etadi. Jami majburiyatlari 197 987,6 ming soʻmni tashkil etgan. Jadval maʼlumotlaridan koʻrinadiki, korxona xususiy kapitali va majburiyatlarining jami summasi, yaʼni passivlar miqdorining 26,6 %i korxona asosiy vositalrning qiymatiga toʻgʻri keladi. Asosiy vositalar ushbu yilda 276 137 ming soʻmni tashkil etadi. Tovar moddiy zaxiralari 83 783 ming soʻmni tashkil etib, jami aktivlar sumasining 8,07 %ini tashkil etadi. Korxona pul mablagʻlari miqdori esa 16 846 ming soʻmni tashkil etib, jami aktivlarning 1,62 %ini tashkil etgan. Debitorlik qarzlari esa 654 294,3 ming soʻmni tashkil etib, jami aktivlarning 63,02%ini tashkil etadi.

Yuqorida korxonalarda asosiy pul fondlari yaʼni xususiy kapitaldan shakllanadigan pul fondlarni tahlil qilib chiqdik. Ammo takror ishlab chiqarish sharoitida korxonalarning faoliyatini moliyalashtiradigan asosiy pul fondi – mahsulot sotishdan sof tushum hisobiga shakllanadigan pul fondi hisoblanadi. Mahsulot sotishdan sof tushum korxonaning deyarli barcha faoliyatini moliyalashtiradi. Yaʼni kelgusidagi ishlab chiqarish, ishchi va xodimlarga mehnat haqi toʻlovlari, amartizatsiya fondini shakllantirish, ijtimoiy sugʻurta fondiga ajratmalar, soliqlar, davr xarajatlari va boshqa xarajatlar aynan mahsulot sotishdan kelgan daromadlar hisobiga moliyalashtiriladi. Shundan kelib chiqqan holda quyida MChJ “Trans-snab” korxonasining sotishdan sof tushumi va undan yoʻnaltirilgan mablagʻlar holatini ohirgi yillar misolida quyida koʻrib chiqamiz (3-jadval).

Quyidagi 3-jadvalda MChJ “Trans-snab” korxonasining mahsulot sotishdan tushumi va xarajatlarining oxirgi 2 yildagi holati keltirilgan. Ushbu jadval maʼlumotlariga koʻra korxonada 2015 yilda mahsulot sotishdan tushum 1 099 461,1 ming soʻmni tashkil etgan va bu koʻrsatkich 2014 yilga nisbatan

22 258,3 ming soʻmga kamaygan. Korxonada mahsulot ishlab chiqarish va davr xarajatlari esa 2015 yilda 192 978,3 ming soʻmni tashkil etib, bu miqdor 2014 yilga nisbatan 35 849,3 ming soʻmga oshgan. Moliyaviy faoliyat xarajatlari esa 2015 yilda 105 527,3 ming soʻmni tashkil etgan boʻlib, bu koʻrsatkich 2014 yilda mavjud boʻlmagan. Buning natijasida soliqqa tortilgunga qadar foyda korxonada 201 yilda 308 391,9 ming soʻmni tashkil etgan boʻlib, bu miqdor 2014 yilga nisbatan 292 272,60 ming. soʻmga oshgan.

3-jadval

MChJ “Trans-snab” korxonasining sotishdan sof tushumi va xarajatlar tahlili¹⁸

№	Koʻrsatkichlar	2014-yil	2015-yil	2015-yilda
				2014-yilga nisbatan
1	Mahsulot sotishdan sof tushum	1 121 719,40	1 099 461,10	-22 258,3
2	Ishlab chiqarish va davr xarajatlari	157 129,00	192 978,30	+35 849,3
3	Moliyaviy faoliyat xarajatlari	00,00	105 527,30	+105 527,30
4	Soliq toʻlangunga qadar moliyaviy natija	308 391,90	16 119,30	-292 272,60
5	Soliq va boshqa majburiy toʻlovlar	--	--	--
6	Hisobot davridagi sof foyda	252 305,90	-39 785,90	-292 091,8

Korxona yil yakunida soliq va boshqa majburiy toʻlovlarni toʻlagandan soʻng qoladigan hisobot davri sof foydasi 2015 yilda hisobot davri sof foydaga ega boʻlmagan holda zarari 39 785,9 ming soʻmni tashkil etgan boʻlib, bu miqdor 2014 yilga nisbatan 292 091,8 ming soʻmga kamaygan.

¹⁸ MCHJ “Trans-snab” maʼlumotlari asosida talaba tomonidan tayyorlandi

Yuqoridagi jadval ma'lumotlarini o'rgangan holda quyidagilarni xulosa sifatida keltirishimiz mumkin:

Korxonada 2014 yilda o'rganib chiqilgan barcha yillarga nisbatan eng yuqori natijaga erishilgan. Ya'ni ko'proq mahsulot sotishga erishilgan va yakunda Korxonada boshqa yillarga nisbatan ko'proq sof foydaga erishilgan.

Umuman olganda korxonada ijobiy natijalarga erishilgan chunki ularning ixtiyorida turli xil fondlarni shakllantirishga va xodimlarni moddiy tomondan rag'batlantirishga yordam beradigan darajada pul mablag'lari shakllangan. Korxona uchun sof foyda xajmining 2015 yilda 2014 yilga nisbatan keskin kamayib ketishi salbiy holat hisoblanadi. Shuning uchun korxonaning boshqaruvchilari bunday holatga olib kelgan kamchiliklarni aniqlashi va bunday kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha aniq dastur va vazifalarni ishlab chiqishlari lozim. Korxonalarda pul fondlaridan foydalanish va pul oqimi harakatini o'rganish maqsadida quyida korxona misolida tahlil qilib chiqamiz.

Quyidagi jadval ma'lumotlari orqali "Trans-snab" MChJ korxonasining 2014 yilgi pul oqimlari harakatiga baho berishimiz mumkin. Ma'lumotlarga ko'ra pul va unga tenglashtirilgan mablag'larning hisobot yil boshiga qoldig'i 123 mln. so'm bo'lib, jami pul mablag'lari harakatining 2,6% ni tashkil etadi.

Asosiy faoliyatda pul mablag'larining kirimi 4540 mln. so'm bo'lib, jami pul mablag'lari oqimining 97,4% ini tashkil etadi. Asosiy faoliyatda chiqim esa 3250 mln. so'm bo'lib, jami pul mablag'lari chiqimining 96,6%ini tashkil qiladi.

Korxonaning joriy davrdagi soliq to'lovlari 98 mln. so'm bo'lib, jami pul mablag'lari chiqimining 2,9% ini tashkil qiladi. Investitsiya faoliyatidagi pul oqimlari chiqimi 15 mln. so'm bo'lib, jami pul mablag'lari chiqimining 0,4% ini tashkil qiladi. Korxonada moliyaviy faoliyatdan pul oqimlari kuzatilmagan.

Natijada korxona yil oxirida pul mablag'larining ko'payishi, ya'ni yil boshidagi 123 mln. so'mdan yil oxirida 1300 mln. so'mga oshgan va bu jami pul mablag'lari harakatining 27,9%ini tashkil etadi. Bundan umumiy xulosa beradigan bo'lsak, pul oqimlari deyarli asosiy faoliyatda bo'lgan.

Moliyaviy faoliyatdan pul oqimlari bo'lmaganligidan quyidagi xulosani chiqarishimiz mumkin:

-korxona o'z-o'zini moliyalashtira oladi va boshqa moliya-kredit tashkilotlaridan

4-jadval

“Trans-snab” MChJ korxonasining 2015 yilgi pul oqimlari harakati¹⁹ **(mln. so'm hisobida)**

№	Ko'rsatkichlar	Pul mablag'lari kirimi		Pul mablag'lari chiqimi	
		Mln so'mda	Jamiga nisbatan salmog'i, %	Mln so'mda	Jamiga nisbatan salmog'i, %
1	Pul va unga tenglashtirilgan mablag'larining hisobot yil boshiga qoldig'i	123	2.6	—	—
2	Xo'jalik faoliyatida pul mablag'larining kirimi(+), chiqimi(-)	4540	97.4	3250	96.6
3	To'langan soliqlar	—	—	98	2.9
4	Investitsiya faoliyatidagi sof pul oqimlarining kirimi yoki chiqimi	—	—	15	0.4
5	Moliyaviy faoliyatdagi sof kirimi yoki chiqimi	—	—	—	—
6	Jami pul mablag'larining harakati	4663	100	3363	100
7	Sof ko'payish yoki kamayish	1300	27.9	—	—

qarz olishga muxtoj emas;

-korxona asosiy faoliyatning foydaliligi moliyaviy faoliyatdan ko'ra yuqoriroq bo'lganligi uchun barcha mablag'larini asosiy faoliyatga safarbar qilgan;

-korxona valyuta operatsilari bilan shug'ullanmagan, ya'ni eksport-imort operatsiyalari bilan emas balkim ichki bozor bilan shug'ullangan.

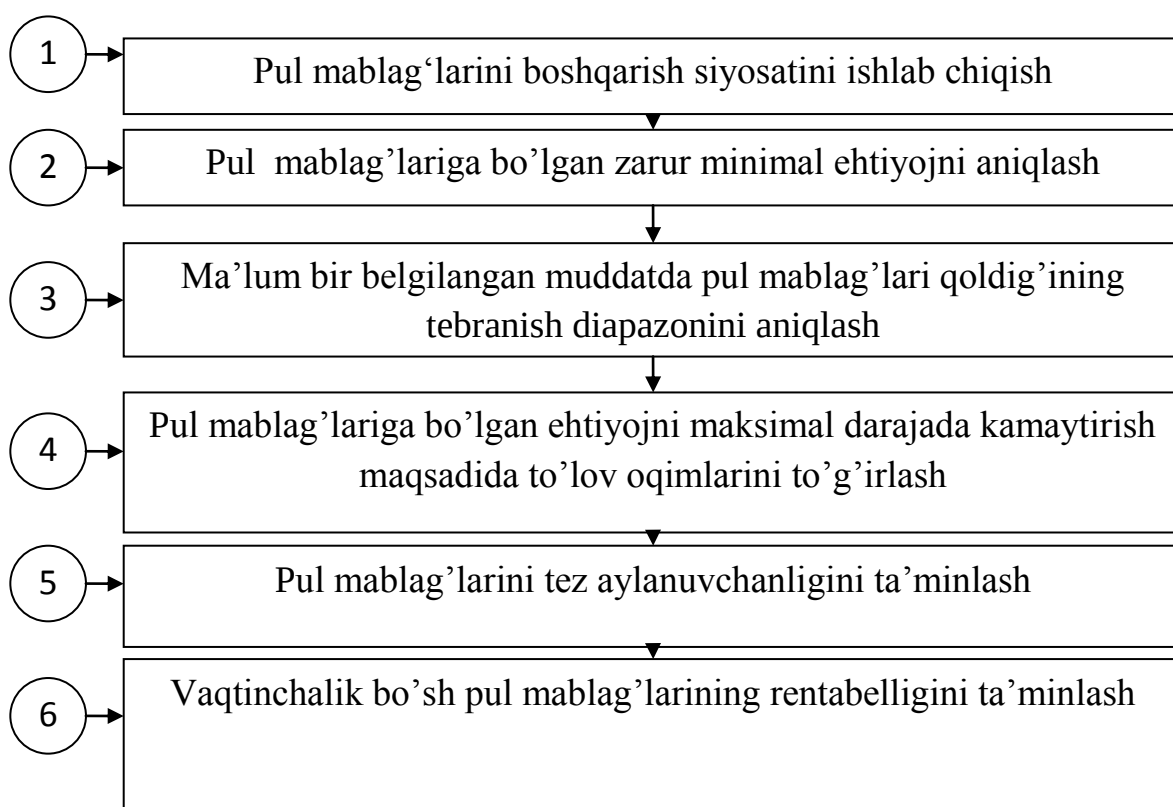
Korxonalar boshqaruv siyosatida pul oqimlarini boshqarish masalasi alohida o'rin egallaydi. Ushbu boshqaruv siyosatining to'g'ri ishlab iqligani va uni

¹⁹ “Trans-snab” korxonasi ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tayyorlandi

samarali amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Buni quyidagi 3-rasmda ko‘rishimiz mumkin.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonada pul mablag‘lari bo‘lgan minimal ehtiyojini aniqlashi lozim. Chunki mavjud pul mablag‘laridan korxona samarali foydalanishga harakat qiladi. Shuning uchun korxona asosiy faoliyatini amalga oshirish uchun, ya’ni mahsulot ishlab chiqarish uchun qancha mablag‘ kerak bo‘lsa, asosiy faoliyatga shuncha mablag‘ni qoldirish lozim.

Qolgan qismini samarali foydalanish maqsadida boshqa sohalarga sarflash maqsadga muvofiqdir. Bugungi tez o‘zgaruvchan bozor iqtisodiyoti sharoitida pul mablag‘lari bo‘sh turmasligi lozim. Aks holatlarda bu mablag‘lar be samar ishlatilib ketishi mumkin.

3-rasm. Korxonalarda pul oqimlarini boshqarish bosqichlari²⁰.

Pul mablag‘laridan samarali foydalanishni tashkil etish ko‘p jihatdan korxonalarda pul mablag‘larining harakatini optimal boshqarishni tashkil etish va

²⁰ Iqtisodiy adabiyotlar yordamida talaba tomonidan tayyorlandi.

ular ustidan nazoratni yaxshilashga bog'liq. Pul mablag'lari nazoratini tashkil etishning asosiy elementlaridan biri bo'lib esa korxonaning hisob-kitob schotidir. Ya'ni hisob-kitob schotidan samarali foydalanishni maksimal darajada ta'minlash, barcha kirib kelayotgan pul mablag'larini albatta bank orqali hisobga olish, barcha turdagi to'lovlarni banklar chiqargan cheklar yoki shunga o'xshash yozma topshiriqnomalar va ularning maxsus pul mablag'lari fondi orqali amalga oshirish lozim.

Agarda ko'rsatilgan tartib qat'iy amal qiladigan bo'lsa, u holda pul mablag'larining hisobi ikki tomonlama bo'ladi: birinchisi-korxonaning o'zida, ikkinchisi-bankda. Korxona ishining samaradorligiga, barqaror moliyaviy holatga korxonaning hisob-kitob va o'zga hisob raqamlariga pul mablag'lari o'z vaqtida va to'la hajmda kelib tushishi va to'lanishi natijasida erishish mumkin.

Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot- moliyaviy hisobot hujjati bo'lib, unda joriy xo'jalik faoliyati jarayonida pul mablag'lari kelib tushishi, sarflanishi va ularning yil boshi va oxiridagi qoldig'i, shuningdek, investitsiya va moliyaviy faoliyatiga yo'naltirilgan pul mablag'lari aks ettiriladi.

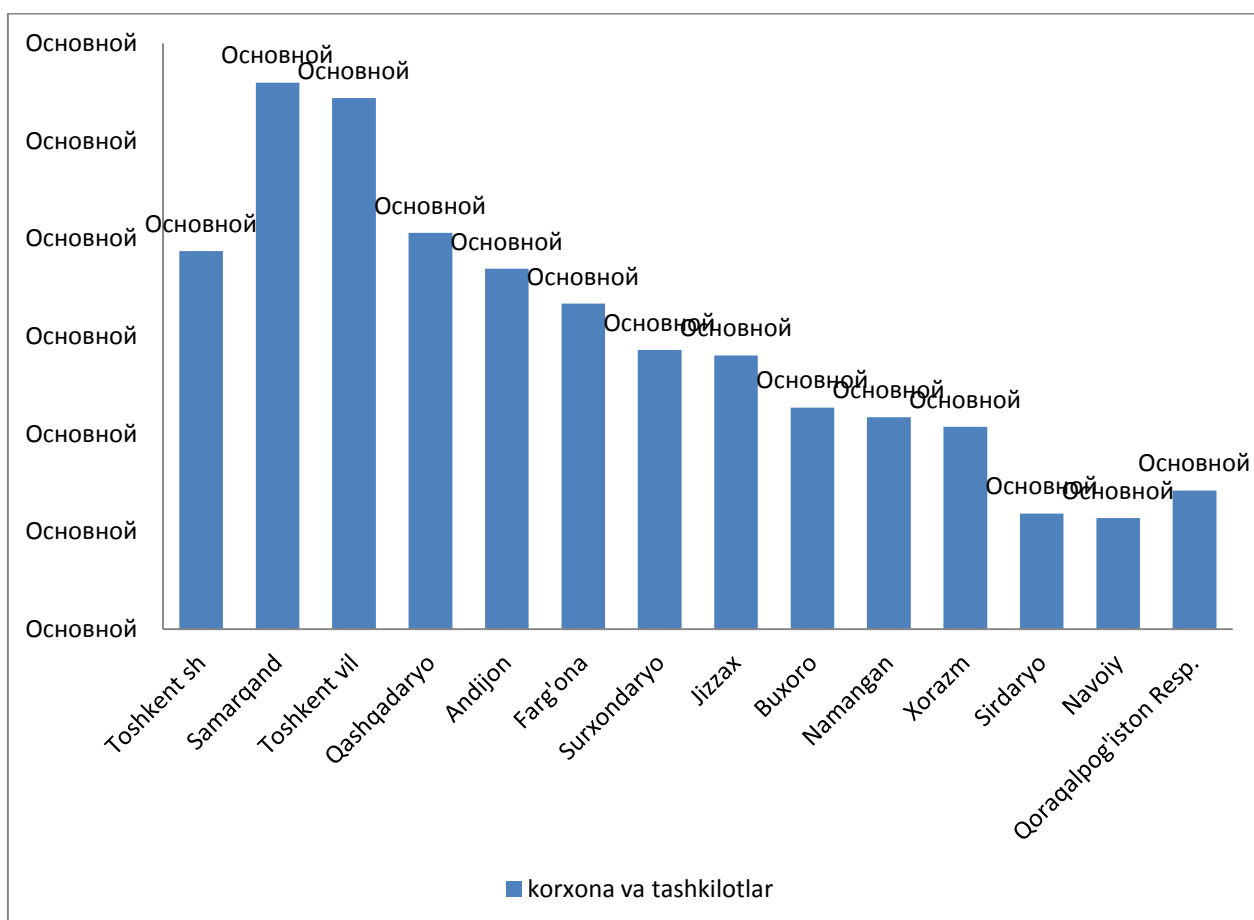
2.2. O'zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan korxonalar moliyaviy barqarorligining bugungi kundagi holati

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga asosan, korxona bu - huquqiy shaxs maqomiga yega, mustaqil ravishda xo'jalik faoliyati yurituvchi sub'ekt bo'lib, o'ziga tegishli bo'lgan mol-mulkidan foydalanish asosida iste'molchilar (xaridorlar) talabini qondirish va daromad (foyda) olish maqsadida mahsulot (ish, xizmat) ishlab chiqaradi va sotadi yoki ayirboshlaydi.

Davlatning iqtisodiyotdagi ishtirokini qisqartirish bo'yicha ustuvor vazifalarni amalga oshirish uchun 2015–2016-yillarda davlat mulkini xususiy lashtirish dasturini shakllantirish yakunlandi. Ushbu Dastur quyidagilarni nazarda tutadi:

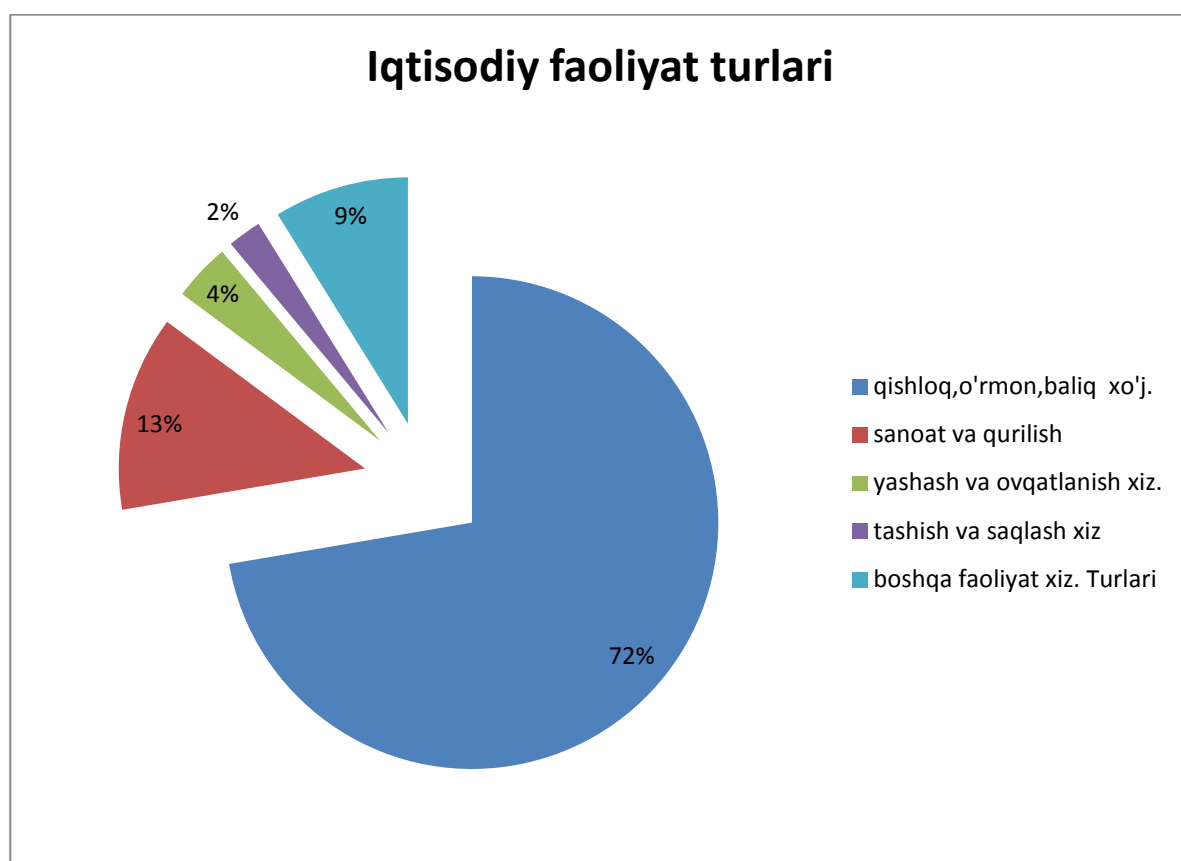
- to'la quvvat bilan ishlayotgan 660 tadan ko'proq davlat korxonasini tugatish va ochiq savdo orqali yangi xususiy mulkdorlar tasarrufiga o'tkazish;
- strategik ahamiyatga ega bo'lmagan 360 ta korxonadagi davlat ulushini to'liq ravishda sotish;
- foydalanilmayotgan 400 tadan ortiq davlat mulki obektini "nol" qiymati bo'yicha sotish. Bu, o'z navbatida, qisqa muddatlarda strategik xorijiy investorlar va zamonaviy texnologiyalarni jalb etish imkonini beradi;
- xususiy investorlarga 450 milliard so'mlik qo'shimcha aksiyalarni fond bozorida sotish orqali ishlab turgan 203 ta korxonadagi davlat ulushini 51 foizgacha qisqartirish.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan Dasturni amalga oshirish natijasida davlat mulki bo'lgan qariyb 1000 ta obekt ochiq savdolarida sotiladi, ustav kapitalida davlat ulushi bo'lgan korxonalar soni esa 534 tadan 147 tagacha, ya'ni 3,6 barobarga kamayadi. O'zbekistonda 2016 yilda yangi ro'yxatga olingan korxonalar va tashkilotlar soni 83836 tani tashkil etdi.

4-rasm. 2016-yilda Hududlar kesimida yangi tashkil etilgan korxona va tashkilotlar soni²¹

4-rasmda ko‘rishimiz mukinki hududlar kesimida yangi tashkil etilgan korxona va tashkilotlarning 7744 tasi Toshkent shahri, 11193 tasi Samarqand, 10879 tasi Toshkent, 8120 tasi Qashqadaryo, 7384 tasi Andijon, 6668 tasi Farg‘ona, 5720 tasi Surxondaryo, 5610 tasi Jizzax, 4539 tasi Buxoro, 4342 tasi Namangan, 4147 tasi Xorazm, 2370 tasi Sirdaryo, 2278 tasi Navoiy viloyatlari va 2842 tasi Qoraqalpog‘iston Respublikasiga to‘g‘ri keladi.²² 5-rasmda Iqtisodiy faoliyat turlari kesimida yangi tashkil etilgan korxonalar va tashkilotlarning 54445 tasi qishloq, o‘rmon va baliq xo‘jaligi, 9661 tasi sanoat va qurilish, 8549 tasi savdo, 2840 tasi yashash va ovqatlanish xizmatlari, 1666 tasi tashish va saqlash hamda 6675 tasi boshqa faoliyat turlarida tashkil etilganini o‘rishimiz mumkin.

5-rasm. 2016-yilda Iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha yangi

²¹ www.Kun.uz sayti asosida talaba tomonidan tayyorlandi.

²² <http://kun.uz/uz/news/2017/01/10/uzbekistonda-2016-jilda-83836-ta-korhona-rujhatga-olindi>

tashkil etilgan korxonalar va tashkilotlar soni²³

2017 yil 1 yanvar holatiga faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar va tashkilotlarning (fermer va dehqon xo'jaliklarisiz) umumiy soni 268,4 mingtani tashkil etib, shundan 218,2 mingtasi kichik tadbirkorlik sub'ektlari hisoblanadi.

O'zbekistonda 2016 yilda yangi tashkil qilingan korxonalar soni bo'yicha qishloq xo'jaligi sohasi sanoat, qurilish va savdo sohalaridan o'zib ketdi.

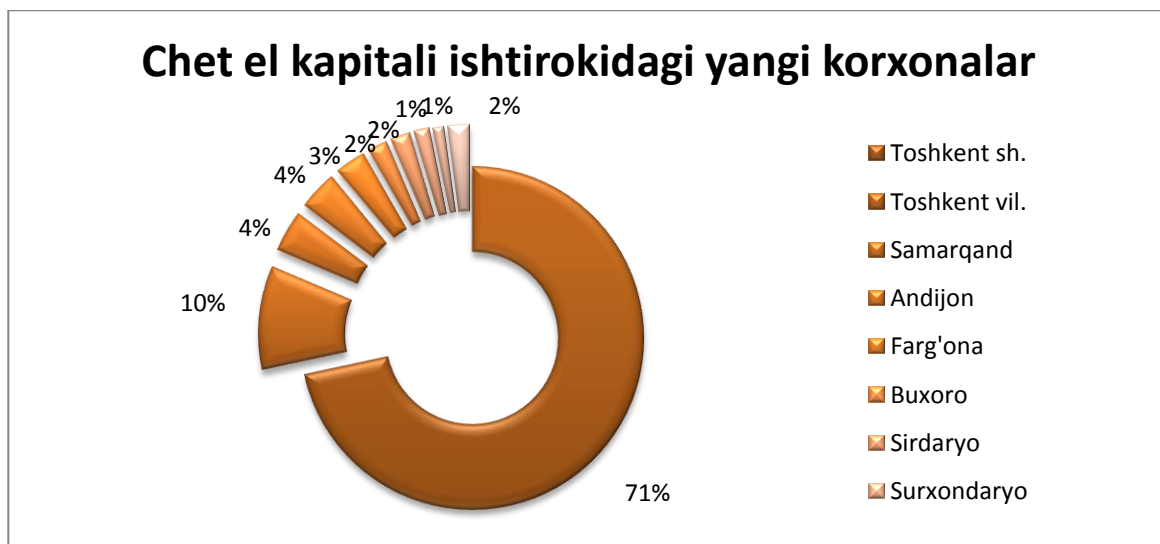
Sanoat va qurilish sohasida – 9661 ta, Savdo sohasida – 8549 ta, yashash va ovqatlanish xizmatlari sohasida – 2840 ta, transport va saqlash xizmatlari sohasida – 1666 ta, boshqa faoliyatlar turlari bo'yicha – 6675 ta yangi korxona va tashkilotlar yaratilgan. Fermer va dehqon xo'jaliklarini hisobga olmaganda, 2017 yil 1 yanvar holatiga qishloq xo'jaligida faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar va tashkilotlarning umumiy soni 268,4 mingtani tashkil qildi. Ulardan 218,2 mingtasi kichik tadbirkorlik sub'ektlaridir.²⁴

“O'zstandart” agentligi: 2017 yilda 4,5 mingta korxonada sifat menejmenti tizimlari joriy etiladi. “O'zstandart” agentligi tomonidan Respublikamizdagi ishlab chiqarish korxonalarida xalqaro standartlarga muvofiq sifat menejmenti tizimini joriy etish masalasiga jiddiy e'tibor qaratilmoqda.

6-rasmda Ushbu korxonalarning 351 tasi Toshkent shahriga, 48 tasi Toshkent, 19 tasi Samarqand, 18 tasi Andijon, 14 tasi Farg'ona, 9 tasi Buxoro, 9 tasi Sirdaryo, 7 tasi Surxondaryo, 5 tasi Xorazm viloyatlariga va 10 tasi Qoraqalpog'iston Respublikasiga to'g'ri kelganini ko'rishimiz mumkin.

²³ Iqtisodiy adabiyotlar asosida talaba tomonidan tayyorlandi.

²⁴ <http://oz.sputniknews-uz.com/economy/20170112/4577819/Qishloq-xo'jaligi-sohasida-tuzilgan-korxonalar-soni-eng-kop.html>

6-rasm. 2016-yilda chet el kapitali ishtirokidagi yangi korxonalar soni.²⁵

Buning uchun birinchi navbatda korxonalarning eksport imkoniyatini oshirish maqsadida ISO 9001 xalqaro standarti talablari asosida sifat menejmenti tizimini joriy etish bo'yicha ishlar ko'lamini kengaytirish talab etiladi.

Natijada O'zbekistonning eksport salohiyati oshishiga, sifatli, raqobatbardosh va eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish hajmi ko'payishiga zamin yaratadi.

O'tgan 2016 yilda 1 954 ta korxonlarda sifat menejmenti tizimi joriy etilgan bo'lsada, ularning soni 4 181 tani yoki sanoat korxonalarining 9 foizini tashkil etgan.

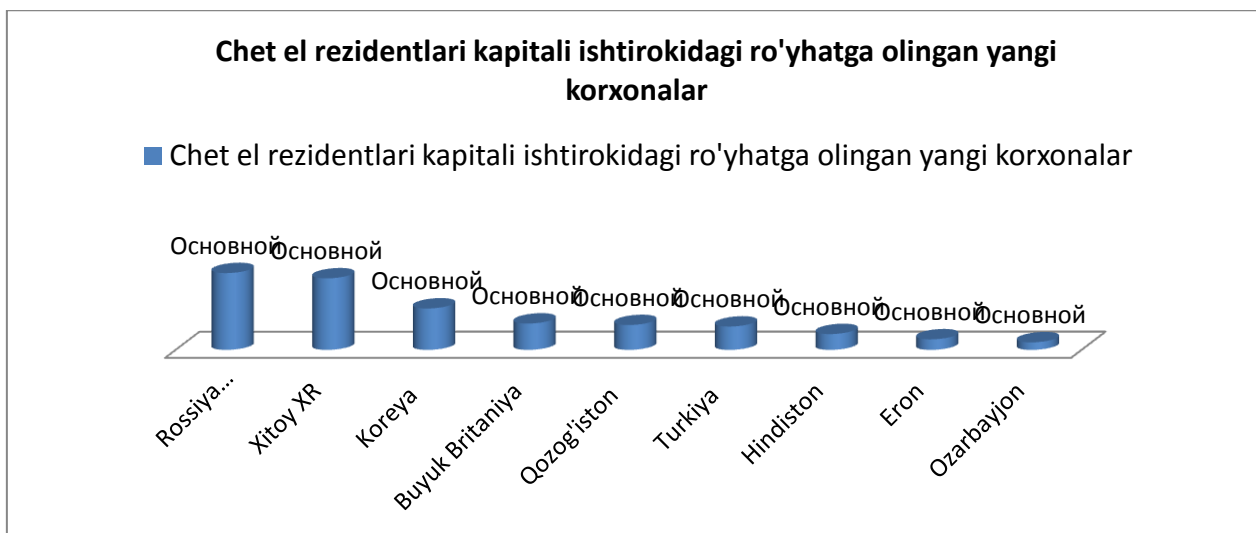
Shuning uchun joriy yilda 4,5 mingta korxonada, shundan 1 700 tasi eksporter korxona bo'yicha aniq ish rejalari hokimliklar, tarmoqlar va korxonalar bilan tasdiqlab olindi.

Birgina yanvar oyida 150 ta korxonada xalqaro ISO 9001 standarti talablari asosida sifat menejmenti joriy etildi. Birinchi yarim yillikda esa 800 ta korxonada joriy etilishi rejalashtirildi.²⁶

Davlat statistika qo'mitasi axborot xizmati xabariga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida 2016 yilda chet el kapitali ishtirokida 503 ta yangi korxonalar ro'yxatga olindi.

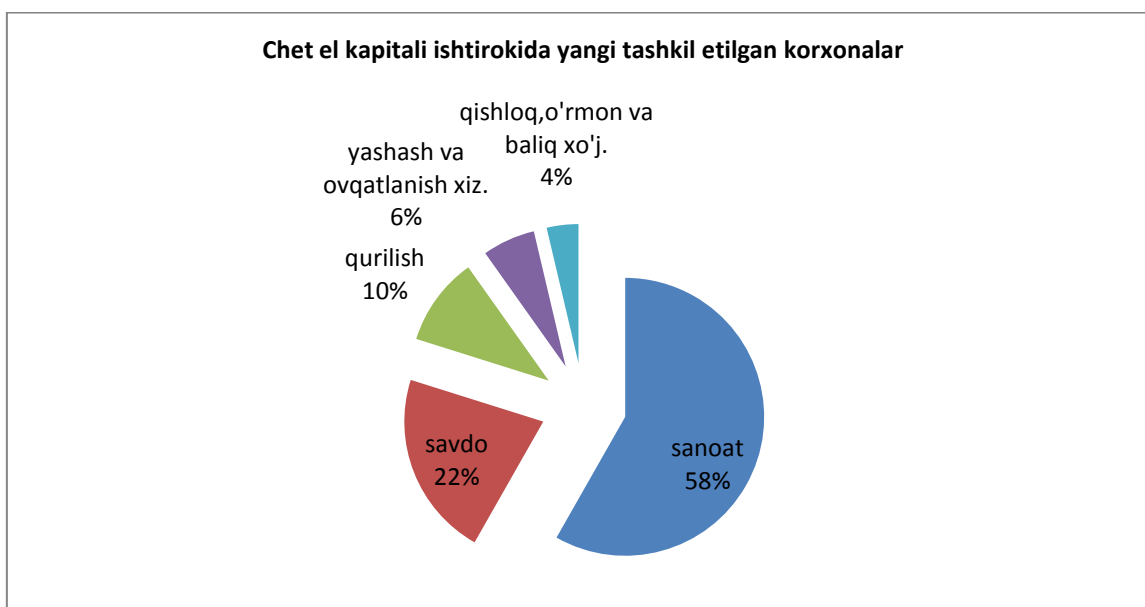
²⁵ Iqtisodiy adabiyotlar asosida talaba tomonidan tayyorlandi.

²⁶ <http://www.standart.uz/ru/news/>

7-rasm. 2016-yilda chet el rezidentlari kapitali ishtirokidagi ro'yhatga olingan yangi korxonalar soni.²⁷

7-rasmda Ro'yxatga olingan yangi korxonalarning 102 tasi Rossiya Federatsiyasi, 95 tasi Xitoy Xalq Respublikasi, 55 tasi Koreya Respublikasi, 35 tasi Buyuk Britaniya, 33 tasi Qozog'iston Respublikasi, 31 tasi Turkiya Respublikasi, 21 tasi Hindiston Respublikasi, 14 tasi Eron Islom Respublikasi va 10 tasi Ozarbajjon Respublikasi rezidentlari kapitali ishtirokida tashkil etilganini ko'rdik.

8-rasm. Chet el kapitali ishtirokida yangi tashkil etilgan korxonalar²⁸

²⁷ www.uzreport.uz sayti asosida talaba tomonidan tayyorlandi

²⁸ www.uzreport.uz sayti asosida talaba tomonidan tayyorlandi

8-rasmda Chet el kapitali ishtirokida yangi tashkil etilgan korxonalarning 237 tasi sanoat, 88 tasi savdo, 42 tasi qurilish, 25 tasi yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlar, 15 tasi qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi iqtisodiy faoliyat turlarida tashkil etilganini ko'rishimiz mumkin. 2017 yil 1 yanvar holatiga respublikada faoliyat ko'rsatayotgan chet el kapitali ishtirokidagi korxonalarning umumiy soni 5 mingdan ortdi.²⁹

2.3.Kichik korxonalar moliyaviy holati tahlili

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov iqtisodiy islohotlarning 2-bosqichining vazifalari va kelajakdagi istikbollarini belgilayetganda ta'kidlagandek: "Mukammal texnologiyalar bilan jixozlangan kichik korxonalarni rivojlantirish xisobidan kiska vakt ichida rakobatdosh maxsulot ishlab chiqarib, shu mahsulotlar bilan ichki bozorni tuldirib, yirik ixtisoslashgan ishlab chikaruvchilar tuldirish kobiliyatiga ega bulmagan maxsulotlar urnini tuldirish mumkin. Shuning uchun kichik korxonalarni rivojlantirishda davlat asosiy tayanch bulmogi lozim"ligi ta'kidlab o'tilgan. Birinchi Prezidentimizning 2015 yil yakunlarida va 2016 yilga mo'ljallangan "Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo'l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir"³⁰ nomli ma'ruzalaridan ham mazkur soha eng muhim masalalardan biri ekanligining guvohi bo'lishimiz mumkin.

²⁹ <http://news.uzreport.uz/news>

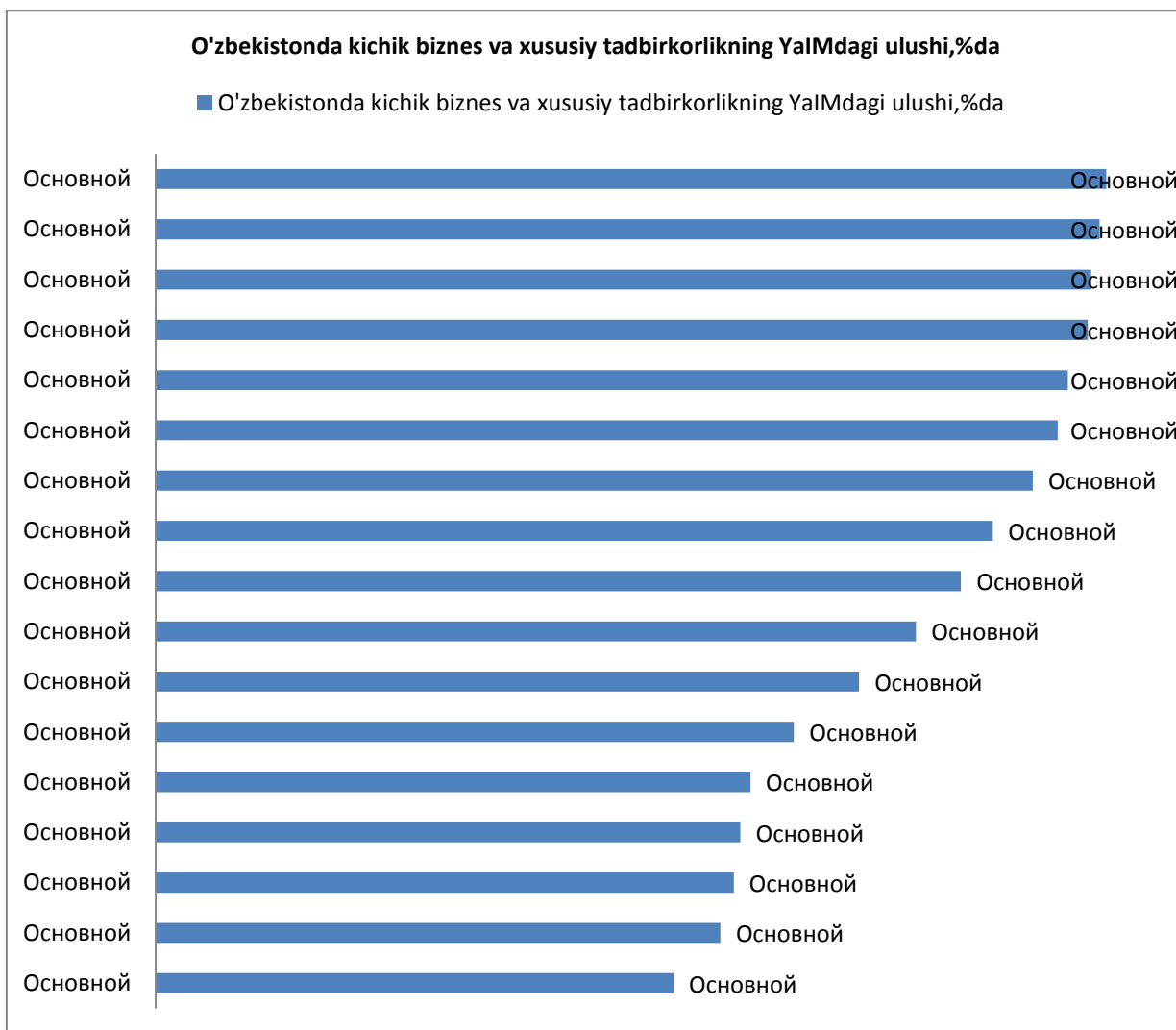
³⁰ O'zbekiston Respublikasi 1-Prezidenti Islom Karimovning "Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo'l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir" ma'ruzasi, 2016 yil, 17 yanvar

Kichik biznesning asosiy xususiyati – mulk va boshkarishni birlashtiradi, asosan mulk egasining va uning oila a'zolarining mehnatiga asoslanadi. Statistika ma'lumotlari shuni kursoradiki, rivojlangan mamlakatlarda axolining umumiy bandligida kichik korxonalar roli oshib bormokda.

Respublikamizda ishbilarmonlik muhitini yanada yaxshilash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni ishonchli himoya qilinishini ta'minlash, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va jadal rivojlantirish yo'lidagi to'siqlarni bartaraf etish borasida amalga oshirilayotgan kompleks chora-tadbirlar 2016 yil davomida 31766 ta yangi kichik tadbirkorlik sub'ektlarini (dehqon va fermer xo'jaliklaridan tashqari) tashkil etish imkonini berdi. Natijada 2017 yil 1 yanvar holatiga faoliyat ko'rsatayotgan kichik tadbirkorlik sub'ektlarining soni 218170 tani tashkil etib, o'tgan yilning shu davriga nisbatan 11066 taga ko'paydi.

9-rasm ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2000 yildan tahlil qiladigan bo'lsak, 2012 yilga kelib 54,6 foiz bo'lsa, 2015 yil yakunlari bo'yicha bu ko'rsatkich 56,5 foizga oshgan. 2016 yilda esa 56.9 foizni tashkil etgan. Bu esa kichik biznes korxonalari faoliyatining ham rivojlanib, ular soni va moliyaviy aylanmalari hajmining ko'payib borayotganidan darak beradi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlariga yanada qulay shart-

9-rasm. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning YaIMdagi ulushi.³¹

sharoitlar yaratib berilayotganligi natijasida 2016 yil yanvar-dekabr oylarining dastlabki yakunlari bo'yicha ularning ulushi mamlakatimiz yalpi ichki mahsulotida 56,9 foizni (2015 yilning yanvar-dekabr oylarida 56,5 foiz), sanoatda - 45,0 foizni (40,6 foiz), xizmatlar sohasida - 60,5 foizni (57,8 foiz), eksportda - 28,5 foizni (27,0 foiz) va bandlikda - 78,1 foizni (77,9 foiz) tashkil etdi.

2016 yilning yanvar-dekabr oylarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub`ektlari tomonidan iqtisodiyotga 19963,2 mlrd.so`mlik investitsiyalar kiritildi. Bu respublika bo'yicha jami kiritilgan investitsiyalar hajmining 40,3 foizini tashkil

³¹ <http://news.uzreport.uz/news>. ma'lumotlariga asoslangan holda talaba tomonidan tayyorlandi.

etadi. Shuningdek, ular tomonidan 20677,7 mlrd.so`mlik qurilish ishlari bajarildi (jami qurilish ishlari hajmining 70,7 foizi) yoki o`tgan yilning shu davriga nisbatan 15,6 foizga o`sdi.

Har bir kichik korxona mulkiga, xamda uning faoliyati va faoliyat predmetini kursatuvchi firma nomi, xisob-kitob va boshka bankdagi schetlar, muxr va blankalarga ega bulishi kerak.

Kichik korxona mulki bu: asosiy fondlar, oborot aktivlari xamda kiymati korxona balansida kursatilgan boshka kimmatliklar va boshka uziga tegishli bulgan mulklardir.

Kichik korxonalar maxsulot realizatsiyasini shartnoma yeki mustakil belgilangan baxo va ta`rif asosida xamda konunchilik asosida amalga oshiradi. Kichik korxonalar mustakil ravishda moddiy texnika ta`minoti xamda ixtisoslashgan tashkilotlar, birja, yarmarkalarda sotib olish, auksion va boshka vositalar orkali kapital kurilishini amalga oshiradi.

Davlat extiyejlari uchun xizmat kiluvchi kichik korxonalar tegishli tartibda moddiy texnika resurslari xamda fondlar bilan ta`minlanadi.

Korxona mustakil ravishda ish xaki normasi, sistemasi va xajmini xamda ishchilarning boshka daromad turlarini belgilaydi.

Kichik korxonalar moliyaviy resurslarining shakllanish manbai kuyidagilar: daromad, Amortizatsiya, kimmatli kogozlar sotilishidan daromad, pay va boshka badallar.Korxona ixtiyeridagi daromad – sof foydani korxona uzi mustakil yunaltiradi, rezerv fondini tashkil etadi xamda boshka ijtimoiy rivojlanishi uchun zarur bulgan soxalarga yunaltiradi.

Kichik korxonalarni davlat ruyxatidan utkazish ariza va boshka zarur xujjatlarni olgandan sung 10 kundan kechiktirmasdan amalga oshiriladi. Besabab davlat ruyxatidan utkazmaslikka yul kuyilmaydi. Ruyxatdan utkazish rad etilganda ta`sischiga rad javobining sabablari yezma ravishda takdim etiladi.Rad sabablari asossiz deb xisoblansa, yeki 10 kun davomida amalga oshirilmasa kichik korxona xujalik sudiga murojaat kilishi mumkin. Kichik korxonalarni asossiz

ruyxatdan utkazmaslik registratsiya organlarini moddiy javobgarlikka olib keladi. Moddiy javobgarlik mikdori sud tomonidan aniklanadi va konun asosida undiriladi. Kichik korxonalarning registratsiya xujjatlari 10 kun ichida yagona davlat reyestridan utkazish uchun Uzbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga xabar beriladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir korxona o'z faoliyatini olib borish jarayonida albatta ma'lum darajadagi debitorlik yoki kreditorlik qarzдорlikka yo'l qo'yadi. Chunki ishlab chiqarishkorxonalarida mahsulotni yetkazib berish bilan uning to'lovi o'rtasida doimo ma'lum bir farqlanishlar bo'lishi tabiiydir. Shu sababli ham, debitorlik qarzlarning tarkibiy tuzilishini va ularning vujudga kelish muddatlarini o'rganib, tahlil qilib chiqishimiz muhimdir.

Debitorlik majburiyatlari tarkibi deganda uning yuzaga chiqish qatorlari yoki o'rin tushiniladi. Korxona balansi bo'yicha uning quyidagi qatorlarini tarkiblab o'tamiz. Ya'ni xaridor va buyurtmachilarga bo'lgan debitorlik qarzlari, xodimlar bilan hisob-kitoblar bo'yicha debitorlik majburiyatlar, ish haqidan ajratmalar yuzasidan debitorlik majburiyatlari, soliqlar va turli boshqa to'lovlar bo'yicha debitorlik majburiyatlari va h.k.

Shuningdek, debitorlik va kreditorlik majburiyatlari tarkibida muddati o'tgan, to'lov muddati kelgan va to'lov muddati o'tmagan majburiyatlarni alohida tarkiblash mumkin.

Quyidagi jadvalda MChJ :Trans-slab"korxonasining debitorlik qarzlari aylanishini tahlil qilib chiqamiz.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki ushbu korxonada mahsulot sotishdan kelgan sof tushum hisobot yilida o'tgan yilga nisbatan 22 258.3 ming so'mga ko'paygan.

Debitorlik qarzlarni aylanish koeffitsiyenti hisobot yilida 1.65 koeffitsiyentni tashkil etdi, bu esa o'tgan yilga nisbatan 0.06 koeffitsiyent kamayganini ko'rsatadi. Bunga sabab debitorlik qarzlarni hisobot yilida o'tgan yilga nisbatan 13 406.5 ming so'mga ortganidir.

Debitorlik qarzlarni aylanishi hisobot yilida 218 kunni tashkil etgan. Bu esa o'tgan yilga nisbatan 8 kunga ortganini ko'rsatadi. Debitorlik qarzlarni oborot mablag'larda tutgan ulushi hisobot yilida 63.5%ni tashkil etgan. Bu esa o'tgan yilga nisbatan 22.36 %ga kamayganini ko'rsatadi.

5-jadval

MChJ "Trans-slab" korxonasining debitorlik qarzlari aylanishining tahlili.³²

№	Ko'rsatkichlar	O'tgan yil	Hisobot yili	Farqi(+,-)
1	Mahsulot sotishdan kelgan sof tushum, ming so'm(VP)	1121719.40	1099461.10	-22258.30
2	Debitorlik qarzlarni o'rtacha yillik qoldig'i, ming so'm	654294.30	667700.80	13406.5
3	Joriy aktivlar	761993.60	1051431.80	289438.2
4	Dargumon qarzlari, ming so'm	----	---	---
5	Debitorlik qarzlarni aylanish koeffitsiyenti (1:2)	1.71	1.65	-0.06
6	Debitorlik qarzlarni aylanishi kunda (2:1*360)	209.9	218.6	8.7
7	Debitorlik qarzlarni oborot mablag'larda tutgan ulushi, %(2:3*100)	85.86	63.5	-22.36
8	Dargumon qarzlarni debitorlik qarzlardagi ulushi, %(4:2*100)	--	--	--

Debitorlik qarzlarni oborot mablag'larda tutgan ulushi hisobot yilida o'tgan yilga nisbatan kamaygani bu korxona uchun ijobiy holat hisoblanadi. Debitorlik qarzlarni aylanish kunining oshgani esa korxona uchun salbiy holat hisoblanadi. Debitorlik qarzlarning aylanish koeffitsiyentining kamaygani ham korxona uchun

³² MCHJ "Trans-slab" korxonasi ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tayyorlandi.

salbiy holatdir. Ushbu korxona debitorlik qarzlarining aylanish koeffitsiyentini oshirishi kerak. Chunki debitorlik qarzlarining aylanish koeffitsiyenti kamaygani korxona uchun salbiy holat va korxona mablag'larining aylanish koeffitsiyenti ham kamayishiga sabab bo'ladi. Bu ham korxona uchun salbiy holat hisoblanadi.

Debitorlik qarzlarining o'z vaqtida talab qilib olinishi ham korxona uchun katta ahamiyatga egadir. Chunki korxonada debitorlik qarzlarining aylanish kunlarining ham ko'paygani korxona uchun salbiy holatdir.

Muddati o'tgan va to'lash muddati kelgan majburiyatlar alohida-alohida hisobga olinadi va boshqariladi. Muddati o'tgan debitorlik majburiyatlar debitorlik va kreditorlik majburiyatlari to'g'risidagi ma'lumotnomada alohida hisoblanadi. Ularning muddati o'tkazib yuborilgan majburiyatlar korxona moliyaviy holatini og'irlashtiruvchi asosiy sabab sifatida olinadi.

Shuning uchun ham korxonalar o'z faoliyatlarini olib borish jarayonida majburiyatlarni o'z vaqtida to'lanib majburiyatlar qoplanishini qattiq nazorat qilishlari zarur.

2-bob bo'yicha xulosa

Xulosa qiladigan bo'lsak ishlab chiqarish tarmoqlarida tahlil ishlarini tashkil qilish eng zarur tamoyillardan biri uning tejamliligi, ya'ni kam xarajat qilib yuqori samaraga erishishdir.

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida korxonaning ishlab chiqarishi ko'zda tutgan mahsulotlar hajmi iste'molchilarning ko'lami hamda korxona ichki imkoniyatlari bilan uzviy bog'liqdir.

Korxonada 2014 yilda o'rganib chiqilgan barcha yillarga nisbatan eng yuqori natijaga erishilgan. Ya'ni ko'proq mahsulot sotishga erishilgan va yakunda Korxonada boshqa yillarga nisbatan ko'proq sof foydaga erishilgan.

Umuman olganda korxonada ijobiy natijalarga erishilgan chunki ularning ixtiyorida turli xil fondlarni shakllantirishga va xodimlarni moddiy tomondan rag'batlantirishga yordam beradigan darajada pul mablag'lari shakllangan.

O'zbekistonda 2016 yilda yangi tashkil qilingan korxonalar soni bo'yicha qishloq xo'jaligi sohasi sanoat, qurilish va savdo sohalaridan o'zib ketdi

Sanoat va qurilish sohasida – 9661 ta, Savdo sohasida – 8549 ta, yashash va ovqatlanish xizmatlari sohasida – 2840ta, transport va saqlash xizmatlari sohasida – 1666ta, boshqa faoliyatlar turlari bo'yicha – 6675 ta yangi korxona va tashkilotlar yaratilgan.

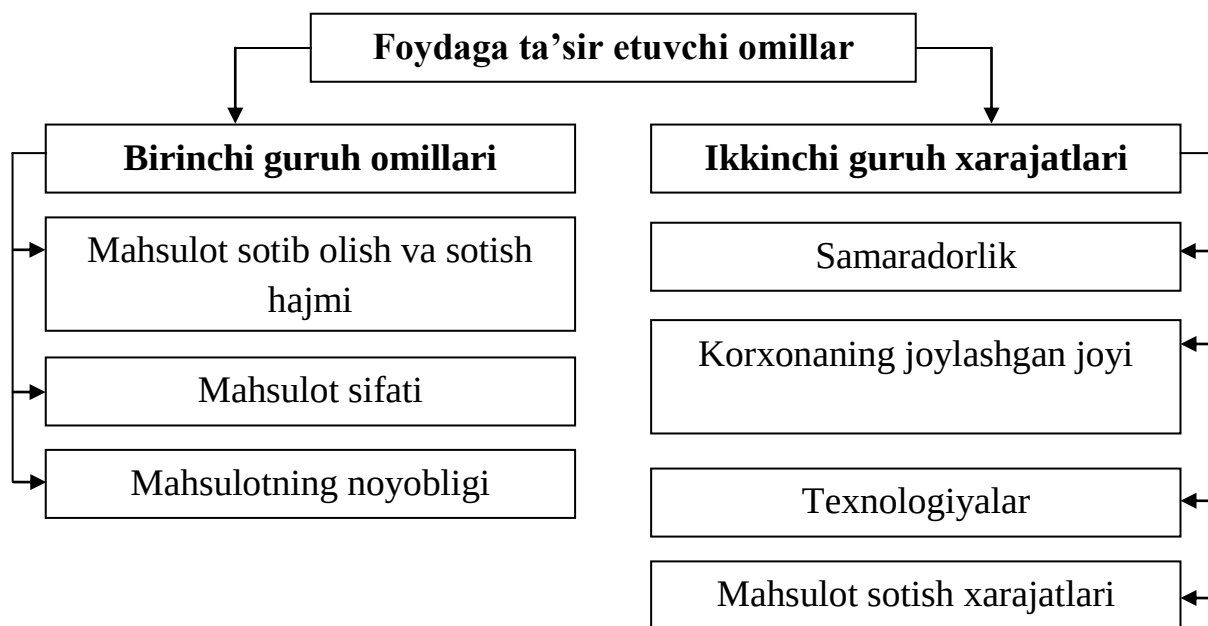
Fermer va dehqon xo'jaliklarini hisobga olmaganda, 2017 yil 1 yanvar holatiga qishloq xo'jaligida faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar va tashkilotlarning umumiy soni 268,4 mingtani tashkil qildi. Ulardan 218,2 mingtasi kichik tadbirkorlik sub'ektlaridir

Yana shuni ta'kidlab o'tishimiz kerakki, ushbu korxona debitorlik qarzlarning aylanish koeffitsiyentini oshirishi kerak. Chunki debitorlik qarzlarning aylanish keoffisiyenti kamaygani korxona uchun salbiy holat va korxona mablag'larining aylanish koeffitsiyenti ham kamayishiga sabab bo'ladi. Bu ham korxona uchun salbiy holat hisoblanadi. Debitorlik qarzlarning o'z vaqtida talab qilib olinishi ham korxona uchun katta ahamiyatga egadir.

3-BOB. KORXONALAR MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHNING DOLZARB MUAMMOLARI

3.1. Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlashning asosiy yo'nalishlari

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir xo'jalik yurituvchi sub'ektlar ma'lum bir foyda olish maqsadda faoliyat yuritadi. Ushbu faoliyat samarasiga muvofiq foydaga erishadi. Korxonalar faoliyat boshlashdan avval ma'lum bir foyda olishni maqsad qilib qo'yadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida savdo va umumiy ovqatlanish korxonalariga boshqa xo'jalik yurituvchi sub'ektlar singari quyidagi rasmda keltirilgan omillar ta'sir etadi. Ushbu omillarning ta'sir darajalarini o'rgangan holda faoliyat yuritish ularning korxonalar foydasini maksimallashtirishini ta'minlaydi. Quyidagi rasmda korxonalarda foydaga ta'sir etuvchi omillar ko'rsatilgan.

15-rasm. Korxonalar foydasiga ta'sir etuvchi omillar³³

Mahsulot sotib olish xarajatlari korxona moliya xo'jalik faoliyatini hamma tomonlarini aks ettiruvchi ko'rsatkichlardir. Shu tufayli mahsulot sotib olish xarajatlarini to'g'ri hisobga olish va tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda korxonada bir so'mlik sotilgan mahsulotga to'hri keluvchi xarajatlarni

³³ Iqtisodiy adabiyotlar yordamida talaba tomonidan tayyorlandi

aniqlash muhimdir. Chunki bu ko'rsatkich korxona foydasini shakllantirishda xizmat qiladi.

Bir so'mlik tovar mahsuloti uchun qilingan xarajatlar tahlili. Mahsulot tannarxini ifodalovchi ko'rsatkichlardan eng muhimi bir so'mlik tovar mahsuloti uchun qilingan xarajaddir. Bu ko'rsatkich tiyin hisobida quyidagicha aniqlanadi:

$$\frac{\text{Bir so'mlik tovar mahsuloti uchun qilingan xarajat (tiyin)}}{\text{Ishlab chiqarish tannarxi}} = \text{Tovar mahsulotini ulgurji bahosi}$$

Rentabellik koeffitsiyentlari - korxona samaradorligining muhim ko'rsatkichlari hisoblanadi. Ular korxona faoliyatida foydaning qanchaligini ifodalaydi. Bu koeffitsiyentlar olingan foydaning sarflangan mablag'larga nisbati yoki olingan foydaning sotilgan qurilish mahsuloti miqdoriga nisbati sifatida hisoblanadi. Tashkilot hisob-kitobida foydalanadigan bir necha ko'rsatkichlar ifodalanishi mumkinligini e'tiborga olib, undan foydalanuvchilar qo'yilgan maqsadlardan kelib chiqib rentabellik ko'rsatkichlarining qator majmuasini hisoblashlari mumkin.

Ishlab chiqarilgan mahsulotning xarajatlari qanchalik kam bo'lsa va aksincha foyda ko'p bo'lsa, ishlab chiqarish rentabelligi darajasi shunchalik yuqori hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida qurilish tashkilotlarida rentabellikni oshirishning turli xil yo'llari ichida eng muhimlari quyidagilar hisoblanadi:

- narxni va foydani shakllantirish mexanizmini takomillashtirish;
- mehnat unumdorligini oshirish;
- ishlab chiqarish fondlari va birinchi navbatda, ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanishni yaxshilash;
- ishlab chiqarish rentabelligini ta'minlash;
- qurilish davomiyligini qisqartirish va ob'ektlarni ishga tushirishni tezlashtirish;
- qurilish - montaj ishlari tannarxining kamayishi va ular sifatini yaxshilash.

Strategiya - bu istiqbolga mo'ljallangan chora-tadbirlar tizimi bo'lib, ular tashkilotga uzoq muddatli raqobat afzalligini ta'minlashga qaratilgandir. Strategiyaning ishlab chiqish uzoq muddatli raqobat afzalliklarini ta'minlash uchun tashkilotni rivojlantirishning optimal yo'llarini tanlashdan iborat³⁴.

- Nazorat darajasi, xizmatlar, bozorlar, taqsimlash kanallari rentabelligini tahlil qilish davriyligi bo'lishishi kerak.

- Xodimlarning umumiy soni qancha, ularning soni kompaniyaning biznes-maqсадlari va biznes-jarayonlariga mos kelishi kerak.

- Boshqaruv darajalari soni qancha?

- Ma'muriy yuklama ko'rsatkichi (boshqaruv xodimlari sonining oddiy xodimlar soniga nisbati) qanday?

- Xodimlarni boshqarish tizimi bo'lishi kerak.

- Xodimlarni ushlab qolish bo'yicha qanday choralar ko'rilmogda?

- Xodimlarimiz yaxshi o'qitilgan, yaxshi uyushgan va xaridorlarga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Maqsadlar bo'yicha boshqarish - bu kompaniyaning strategik maqsadlariga erishish bo'yicha tadbirlarning bajarilishini nazorat qilishdir. Maqsadlar bo'yicha samarali boshqarish uchun strategik maqsadlarni bo'linmalar va hodimlar darajalari bo'yicha taqsimlash kerak.

Maqsadlar bo'yicha boshqarish samarali bo'lishi uchun muddatlarni va ijrochilarni belgilagan holda ularni yozma shaklda yuritish zarur.

Odatda strategik rejalashtirish jarayoni joriy yilning oxirida olib boriladi. Ammo umuman olganda, biz strategik rejalashtirishni boshqa vaqtda ham olib borishingiz mumkin. Buning uchun "ko'rsatkichlar" - faoliyatning boshlanishi, faoliyatni diversifikatsiyalash, tashkiliy tuzilmaning o'zgarishi, rahbariyatning almashinishi va x.k.

Korxonalarining xususan, yirik korxonalarining milliy iqtisodiyotdagi mavqei ikkinchi jahon urushidan so'ng yanada mustahkamlandi. Xususan, G'arbiy

³⁴ "Korxonani boshqarish" jurnali 4-son T-2013

Yevropa mamlakatlari va Yaponiyada ishlab chiqarishning markazlashuvi hamda transmilliy korporatsiyalarning tashkil topishi yanada jadallashdi. Buning eng asosiy sababi , mamlakatlarning jahon bozorida o'ziga xos o'rinni egallashga intilishi edi. Bu jarayon XX asrning 70-yillari o'rtalariga qadar davom etdi. Shundan so'ng esa, kichik korxonalarning milliy iqtisodiyotdagi mavqelari asta-sekin yuksala boshladi.

Ma'lumki jahon iqtisodiyotida kuchli inqiroz yuz berib, u energetika va axom-ashyo inqirozlarini qamrab oldi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bu inqirozni kichik biznes ishtirokchilari nisbatan kamroq yo'qotishlar bilan o'tkazdilar. Chunki ular bozor konyukturasi o'zgarishlariga tezroq moslasha olish xususiyatiga ega bo'lib chiqdilar.

Kichik biznesning iqtisodiy inqirozlarga tez moslasha olishini ta'minlash XX asrning so'ngida Osiyoda boshlanib , keyinchalik butun dunyoni qamrab olgan moliyaviy inqiroz natijalari ham yaqqol isbotladi. Kichik biznes iqtisodiyotda nisbatan ustun o'ringa ega bo'lgan mamlakatlar(Malayziya) inqirozdan eng kam zarar bilan chiqqan bo'lsa, yirik korxonalarga ustuvorlik bergan mamlakatlar (Janubiy Koreya) eng ko'p zarar ko'rdi.

Kichik va o'rta biznes bandlik muammosini hal etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kichik biznesning jami bandlar sonidagi ulushi bo'yicha O'zbekiston ancha yuqori ko'rsatkichga ega bo'lsa, Rossiyada bu ko'rsatkich anchayin past.

Barcha rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes korxonalarining umumiy soni juda katta bo'lib, ular jami korxonalarning 95-99 foizini tashkil qiladi. Biroq, faqat kichik biznes va xususiy tadbirkorlik umumiy sonidan kelib chiqib fikr yuritish maqsadga muvofiq emas. AQSHda kichik biznes korxonalari jami korxonalarning 99 foizini tashkil etadi. Bu korxonalarning asosiy qismi juda kichik , mitti korxonalar bo'lib oila mehnatiga asoslanadi. Jami kichik korxonalarning 80 foizida ish bilan band bo'lganlarning soni 10 kishidan oshmaydi.

Kichik va xususiy tadbirkorlikning o'ziga xos jihatlari ularni moliyaviy barqarorlik , mahalliy bozor va ta'minotchilarni ko'zlab ish tutishidan iboratdir.

Har qanday korxonaning samarali rivojlanishi ular o'z xodimlarini qanday rivojlantirayotgani bilan belgilanadi.

Xodimlarga o'z shaxsiy va kasbiy maqsadlarini belgilab olishga yordam berish uchun ko'pchilik kompaniyalar xodimlar bilan olib boriladigan ishlarda ularni personal rivojlantirish rejalaridan foydalanadi. Bu rejalarda xodim uchun belgilangan vaqt davri uchun muayyan maqsadlar ko'rsatilgan bo'lishi kerak, ularga erishish esa kompaniyada qabul qilingan strategiyaning amalga oshirishiga ham, asosiy kompetentlik sohalari darajasini oshirishga yo'naltiriladi, ya'ni rejalar tashkilotning strategik maqsadlariga muvofiq kelishi zarur.

Ko'pchilik kompaniyalar xodimlarni o'qitish va rivojlantirish tarkibi doirasida kompaniya intilayotgan maqsadlar sifatida xavfsizlik texnikasiga rioya etilishi darajasini ko'rsatuvchi ko'rsatkichlar kiritiladi. Bunday ko'rsatkichlar qatoriga ishlab chiqarishdagi baxtsiz xodisalar soni, xodimlarning zararni qoplash haqidagi arizalari soni, jarohatlanish darajasini kiritish mumkin. Shu bilan birga, ba'zi bir ilg'or kompaniyalar bunday kechikuvchi indikatorlardan ham nari ketgan bo'lib, xodimlarning sog'lom turmush tarzini shakllantirish uchun sharoitlarni joriy etishga intiladi.

Xodimlar o'z ishlarini bajarishlari va qo'yilgan maqsadlarga erishishlari uchun muayyan moddiy va nomoddiy vositalardan foydalanish huquqiga ega bo'lishlari darkor. Kompaniya samarali raqobatlashishga umid qilayotgan bo'lsa, u o'zining barcha xodimlarini zamonaviy ishlab chiqarish uskunalari bilangina emas, balki orgtexnika va aloqa vositalari bilan ham ta'minlashi lozim. Nomoddiy vositalar deganda shu nazarda tutiladiki, xodimlar zarur texnikuskunalarga ega bo'lgan holda ularni zarur axborot ishini butun kuchini izlash va undan foydalanish uchun qo'llashi mumkin.

Shunday qilib, zamonaviy tashkilotda qiymatni yaratish ko'p jihatdan insoniy kapitalning ta'siri bilan belgilanadi. Odamlar ularning bilimlari va ularni tarqatish vositalari yangi iqtisodiyotda qiymatning harakatlantiruvchi kuchi aynan mana shulardir. Xodimlarni o'qitish va rivojlantirish tarkibi ko'rsatkichlari bu

xodimlarda zarur mahorat va malaka mavjudligini, ularga tegishli axborot berilishini ta'minlash, shuningdek ularni motivatsiyalash va tashkilot maqsadlariga erishish borasidagi harakatlarini yagona yo'nalishga solish imkonini beradi. Xodimlarni o'qitish va rivojlantirishning samarali ko'rsatkichlari xodimlarning ishchanlik muhitining muqarrar o'zgarishi sharoitida o'sishi va takomillashishini ta'minlaydi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarda pul mablag'laridan foydalanish juda og'ir bo'ladi. Bunda korxonalar faoliyatida risklar darajasi ham ancha baland bo'ladi. Bunday sharoitda korxonalarda pul fondlaridan ehtiyotkorona foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunday sharoitlarda korxona moliyaviy menejerlari tomonidan ham katta nazortga olib, boshqarib boriladi.

Korxonalarda pul mablag'laridan samarali foydalanish maqsadida pul mablag'larini boshqarish siyosati ishlab chiqiladi. Ya'ni pul mablag'laridan foydalanishda korxona istiqbolini belgilovchi chora tadbirlar ishlab chiqiladi. Umumiy ma'noda bunda korxona moliyaviy menejerlari yoki rahbari tomonidan pul mablag'laridan foydalanish strategiyasi hamda uni amalga oshirish taktikalari ishlab chiqiladi. Shundagina korxona ko'zlagan maqsadiga belgilangan rejalar asosida yaqinlashadi hamda erishadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonada pul mablag'lari bo'lgan minimal ehtiyojini aniqlashi lozim. Chunki mavjud pul mablag'laridan korxona samarali foydalanishga harakat qiladi. Shuning uchun korxona asosiy faoliyatini amalga oshirish uchun, ya'ni mahsulot ishlab chiqarish uchun qancha mablag' kerak bo'lsa, asosiy faoliyatga shuncha mablag'ni qoldirish lozim. Qolgan qismini samarali foydalanish maqsadida boshqa sohalarga sarflash maqsadga muvofiqdir. Bugungi tez o'zgaruvchan bozor iqtisodiyoti sharoitida pul mablag'lari bo'sh turmasligi lozim. Aks holatlarda bu mablag'lar be samar ishlatilib ketishi mumkin. Korxona bir ishlab chiqarish tsikli nihoyasida pul mablag'lari holatini tahlil qilib, uning o'sish dinamikasini aniqlagandan so'ng keyingi ishlab chiqarishga qancha pul mablag'lari kerak bo'lsa, shuncha pul mablag'larini qoldirib, pul mablag'lari

oqimini shunga to'g'irlab borish lozim. Qolgan qismini ajratib borish lozim. Bu mablag'lardan korxona zaxiraga olishi yoki yuqorida takidlaganimizdek boshqa sohaga asfarbar etishi mumkin.

Korxonada pul mablag'lari holatini tahlil qilishda hamda undan yanada samarali foydalanish choralari ko'rilayotgan bir paytda, pul mablag'larining ayldanuvchanligi darajasiga katta e'tibor qaratish lozim. Pul mablag'lari qancha tez aylansa, yuqorida takidlaganimizdek korxonaning keyingi ishlab chiqarishiga qoldirgan pul mablag'lari summasi ham ortiqchalik qiladi. Ya'ni pul mablag'lari aylanuvchanligi yuqori bo'lgan faoliyatda pul mablag'lariga bo'lgan ehtiyoj odatiy holatlarga qaraganda ancha kam bo'ladi.

Korxonalarda pul mablag'lari aylanishi shunday bo'lishi kerakki, bunda har bir xarajatni qoplash uchun daromadlar o'z vaqtida bo'lishi lozim. Ya'ni bunda ishlab chiqarilgan mahsulotni o'z vaqtida realizatsiya qilib, tushumni o'z vaqtida tushishini ta'minlash lozim. Misol uchun korxonada mahsulot ishlab chiqarish sifati ishchi va xodimlarning ishlash sifatiga bog'liq. Ma'lumki ularning ishlash sifati o'z vaqtida mehnat haqilarini olishi va turli rag'batlantirishlar olishiga bog'liq. Demak bunda ish haqi summalarini o'z vaqtida olishi korxona taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etar ekan.

3.2. Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlashning takomillashtirish yo'llari

Korxona faoliyatida soliqlarning o'rni ham alohida ahamiyat kasb etadi. Soliqlar o'z vaqtida to'lanmasligi korxona uchun qo'shimcha peniya va jarimalar to'lashga majbur bo'ladi. Shuning uchun ko'p holatlarda soliqlar to'lov muddati kelgunga qadar davlat budjetiga o'tkazilib beriladi. Shuning uchun pul mablag'larini boshqarishda hamda pul fondlaridan samarali foydalanish maqsadida pul oqimlari harakatini soliq to'lovlari muddatlariga to'g'irlash dolzarb masalalardan biri sanaladi. Chunki korxonalar realizatsiya qilgan mahsulotlari

summasi o'z vaqtida tushmasligi natijasida, debitorlik qarzlarni shakllantirib, soliq to'lovlarini o'z vaqtida amalga oshira olmay qoladilar. Bu esa korxona uchun ortiqcha xarajatlarni keltirib chiqaradi. Ayrim holatlarda korxona hisoblangan soliq summasini vaqtinchalik to'lamay turish natijasida mavjud summadan samarali foydalanish mumkin. Ya'ni bunda korxona oldidagi asosiy masala soliq summasini vaqtinchalik to'lamasdan, uni ishlab chiqarishga sarflashdan qancha foyda ko'rishi bilan soliqni vaqtida to'lamaganligi uchun to'lanadigan peniya orasidagi farq tahlil qilinishi lozim. Natija ijobiy bo'lsa bundan foydalanish maqsadga muvofiq keladi, aks holatda esa korxona soliqlarni o'z vatida to'lagani maquldir.

MChJ "Trans-snab" korxonasi faoliyatida ham soliqlarning o'zni alohida ahamiyat kasb etadi. MChJ "Trans-snab" korxonasi doimo soliqlarni o'z vaqtida to'lab borishga harakat qiladi. Ammo ba'zida korxona realizatsiya qilgan mahsulotlari summasi o'z vaqtida tushmasligi sababli debitorlik qarzlari vujudga keladi. Shu sababli soliq to'lovlari o'z vaqtida amalga oshirilmay qolishi mumkin. Bu holat yuqorida ta'kidlaganimizdek ijobiy holatmi yoki salbiy holatmi korxona soliqlarni o'z vaqtida to'lagani maquldir. Korxona raxbariyati ham shunday fikrda ish olib borishmoqda. Korxonalarda soliq hisob kitoblarini ham to'g'ri yo'lga qo'yish ham muhim ahamiyat kasb etar ekan. Chunki soliqlarni noto'g'ri hisoblanishi korxona uchun keyinchalik ortiqcha jarimalar to'lashga majbur bo'lib qoladi. Bu moliyaviy holatga juda salbiy ta'sir ko'rsatadi. Soliqlarni o'rganib, soliqlarni kamroq to'lashning qonuniy tomonlarini aniqlash, ya'ni soliq imtiyozlaridan foydalanish yo'llarini aniqlash ham korxonaning kamroq soliq to'lashiga olib kelib, korxona moliyaviy barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Korxonalar moliyasini samarali boshqarishning yana bir asosiy e'tiborli jihati shundaki, korxonalarda ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish xarajatlarini optimallashtirish bo'lib hisoblanadi. Korxonalarda xarajatlarini optimallashtirish ularning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bunday tadbirlarni amalga oshirishda korxonalarda xarajatlarni minimallashtirish strategiyasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Xarajatlarni

minimallashtirish strategiyasini qo'llaganda korxonalar mahsulot narxini kamaytirish evaziga ushbu turdagi mahsulot bozorining katta ulushini egallashi mumkin. Ushbu strategiyani amalga oshiruvchi firma yaxshi tashkil qilingan ishlab chiqarish tizimiga, yaxshi ta'minot tizimiga, zamonaviy texnologiyaga va muhandislik-konstruktorlik bazasiga hamda mahsulot taqsimlashning yaxshi tizimiga ega bo'lishi kerak. Qo'shimcha qilib aytish mumkinki, minimal xarajatlarga erishish uchun mahsulot tannarxi bilan bog'liq bo'lgan barcha sohalar chuqur tahlil qilinishi kerak bo'ladi. Bundan tashqari, ma'muriy va sotish xarajatlarini ham o'rganib chiqishi va ularni kamaytirish yo'llarini qidirishi muhimdir. Shuni alohida ta'kidlash joizki, korxonalarda moliyaviy menejmentni tashkil etish bizning korxonalarimiz uchun yangi jabha bo'lib hisoblanadi shuning uchun moliyaviy menejmentni tashkil etishning jahon amaliyotini tahlil etish hamda ularni O'zbekiston korxonalarida qo'llash imkoniyatlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Korxonaning xarajatlarini minimallashtirishda yana bir muhim jihat bo'lib korxona ishchilar soni va ularning qo'nimsizligi ko'eyefisiyentidir. MChJ "Trans-snab" korxonasida ham ana shunday muammolar yo'q emas. Ushbu korxonada ishchilar qo'nimsizligi me'yoridan yuqoriroq ekan. MChJ "Trans-snab" korxonasiga ishchilar qo'nimsizligini mustahkamlab ulardan faqat malakali ishchi xodimlarni ishga yollab ularni doimiy ishlashlarini o'z nazoratlariga olishlarini taklif qilaman. Shunda korxona ortiqcha xarajatlarni tejab qolgan bo'ladilar.

MChJ "Trans-snab" korxonasida yana bir muhim jihatlardan biri shundaki ushbu korxonada debitorlik qarzlarining ko'pligidir. MChJ "Trans-snab" korxonasi ushbu debitorlik qarzlarini o'z vaqtida qoplanishini ta'minlashi kerak. Shunda ushbu korxona o'z pul mablag'larini aylanish tezligini me'yorda saqlab turadi. Agar debitorlik qarzlar o'z vaqtida qoplanmasa korxonaning pul mablag'larining aylanish tezligi keskin kamayib ketadi. Bu esa korxona uchun salbiy holat hisoblanadi. Chunki korxona uchun pul fondlari eng asosiy manbalardan biri hisoblanadi. Agar korxonada pul fondlari mavjud bo'lmasa ushbu korxona hech

qanday operatsiyalarni amalga oshira olmaydilar. Shuning uchun ham debitorlik va kreditorlik qarzlari o'z vaqtida qoplanib turishi lozim.

Respublikamizning iqtisodiy taraqqiyoti, iqtisodiy mustaqilligi, xalqining faravon turmush darajasi, qolaversa mehnat resurslarining ish bilan bandlik darajasi kichik biznes korxonalarining rivoji bilan bog'liqdir. Bu holat yesa korxonalarning iqtisodiy yerkinligini rag'batlantirish darajasining rivojlanishi bilan tavsiflanadi.

Milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi iqtisodiy faoliyat jarayonlari va uning natijalarini aks yettiruvchi ko'rsatkichlarda kichik biznes korxonalari ulushining yuqori bo'lishiga ham bog'liq yekanligi shubhasizdir.

Kam xarajat hisobiga yangi ish o'rinlari yaratish imkoniyati, yirik biznes kirib boraolmaydigan bozor segmentlarini egallay olish qobiliyati, ayniqsa, xizmat ko'rsatish sohasida va uncha katta bo'lmagan mahalliy resurs bazalarini o'zlashtirishda juda qulay tashkiliy shakl yekanligi kichik biznesni rivojlantirishning ahamiyati beqiyosligini ko'rsatadi. Shu sababli ham kichik biznes korxonalarini jadal rivojlantirish masalasi mahsulot ishlab chiqarishni mahalliyashtirish, xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish va shuningdek, mamlakatning eksport salohiyatini oshirish masalalari bilan chambarchas bog'langan.

Korxona mahsulot takror ishlab chiqarish jarayonida eng asosiy moliyaviy manbalardan biri bu mahsulot sotishdan tushum hisoblanadi. Mahsulot sotishdan tushumdan korxonaning deyarli barcha fondlariga pul mablag'lari yo'naltiriladi. Ya'ni avvalambor bu tushumdan egri soliqlar, ya'ni qo'shilgan qiymat solig'i va agar mahsulot aktsiz osti tovar bo'lsa Aktsiz solig'i to'laydi; ishlab chiqarish fondiga, ya'ni keyingi ishlab chiqarishni amalga oshirish uchun barcha ishlab chiqarish xarajatlari, jumladan moddiy xarajatlar, mehnatga haq to'lash xarajatlari, ijtimoiy sug'urtaga xarajatlar, amartizatsiya xarajatlari va boshqa xarajatlarga; davr xarajatlarini qoplashga yo'naltiriladi, ya'ni ma'iuriy xarajatlar, sotish xarajatlari va boshqa operatsion xarajatlarni qoplashga yo'naltiriladi; moliyaviy xarajatlarni qoplashga, ya'ni dividend va foiz ko'rinishidagi xarajatlarni qoplashga

yoʻnaltiriladi; soliqlarni toʻlashga yoʻnaltiradi. Natijada qolgan summa korxonaning taqsimlanmagan foydasini shakllantiradi.

Umuman olganda korxonalarda pul fondlarini shakllantirishdan maqsad, korxonalarda pul mablagʻlarini bir joyga yigʻib qoʻyish va pul fondlari sonini bittaga oshirish emas, balki korxona pul mablagʻlaridan aniq maqsadlarda va aniq vaqtlarda samarali foydalanish hisoblanadi.

Korxonalarda pul mablagʻlarining miqdori qancha boʻlishi emas balki pul mablagʻlarining aylanuvchanligi qancha katta boʻlishi muhimroqdir. Chunki pul mablagʻlari qancha tez aylansa, oz mablagʻlar bilan ham maʼlum bir davrda katta ishlab chiqarishni amalga oshirish va barcha xarajatlarni qoplash mumkin. Pul mablagʻlari juda sekin aylansa koʻp pul mablagʻlari bilan ham bir ishlab chiqarishni moliyalashtirish mushkul boʻlib, hattoki ishlab chiqarish maʼlum bir muddatga toʻxtab qolishi ham mumkin. Bundan tashqari debitorlik qarzlari oshib ketib, soliqlarni ham oʻz vaqtida toʻlolmaganlik uchun yana turli penya va jarimalar kelib chiqadi. Bu esa korxona moliyaviy holatiga juda salbiy taʼsir koʻrsatadi.

Pul mablagʻlaridan samarali foydalanish maqsadida faoliyatdagi risk darajasini ham oʻrganib, shunga mos ravishda pul mablagʻlaridan samarali foydalanish maqsadga muvofiqdir. Risk darajasi qancha yuqori boʻlsa, sarflanadigan pul mablagʻlarining qaytib kelishida xavf ham yuqori boʻladi. Yuqori risk ham yuqori daromad keladigan joyda boʻladi. Bunday sharoitda koʻp holatlarda moliyaviy menejerlar koʻp daromad oladigan sohaga pul mablagʻlarini yoʻnaltirib, natijada koʻp daromad olish oʻrniga zarar bilan chiqish holatlari sodir boʻladi. Demak risk bor joyda, risklilik darajasi inobatga olingan holda pul mablagʻlarini ham shunga moslab sarflash, bunda zaxiraga pul mablagʻlari qoldirish maqsadga muvofiqdir. Bunda agar korxona riskdan yutqazsa, shu ajratilgan ozgina mablagʻini yutqazadi, agar riskdan yaxshi chiqsa, ozgina mablagʻidan yuqori daromad oladi. Demak korxonaning pul mablagʻlari risk past joyga koʻproq sarflanib, risk yuqori boʻlgan joyga kamroq sarflanishi maqsadga muvofiqdir.

Hozirgi kunga kelib korxonalarga yaratib berilayotgan keng imkoniyatlardan yana biri shundaki turli xil xizmatlar onlayn tarzda amalga oshirilmoqda. Ya'ni MChJ "Trans-snab" korxonasi ham soliq hisobotlarini onlayn tarzda topshirmoqda. Yangi ishchilarni ro'yhatga olish jarayoni ham onlayn tarzda amalga oshirilayotganini ko'rdik. Bu esa korxona uchun juda samaralidir. Chunki bunda xodimlarning vaqti ham tejraladi va ortiqcha xarajatlar ham bo'lmaydi.

MChJ "Trans-snab" korxonasi hozirgi kunda yana bir qulay xizmatlardan biri ya'ni "R-bank" xizmatidan foydalanmoqda. Bunda korxona o'z pul mablag'larini to'g'ridan-to'g'ri onlayn tarzda o'zi boshqarib borishi va nazorat qilishi mumkin.

Yuqoridagi muloxazalarimiz asosida bitiruv malakaviy ishimizning quyidagi takliflarini keltirdik:

Korxonalar moliyasini samarali tashkil etish maqsadida korxona pul mablag'lari holatini muntazam ravishda tahlil qilib borish lozim. Bu korxonalarga sarflagan pul mablag'lari qancha vaqtda va qancha miqdorda qaytib kelishini aniqlash imkoniyatini beradi.

O'z xodimlarini ish malakasini oshirishga qaratishi lozim va ko'proq yosh xodimlarni sinov asosida ishga qabul qilishlarini taklif qilaman

Pul mablag'lari aylanish tezligini oshirish, ya'ni mahsulot ishlab chiqarish, mahsulot realizatsiya qilish, debitorlik qarzlarini so'ndirish tezligini oshirish korxona uchun ijobiy natijaga erishiladi. Chunki pul mablag'lari qancha tez aylansa korxonaning pul mablag'lariga bo'lgan ehtiyoji shuncha kam bo'ladi. Foydasi esa ko'zlaganidek chiqaveradi. Bir so'z bilan aytganda bunday holatda korxona pul mablag'lari rentabelligi oshadi.

Pul mablag'lari rentabelligini oshirishga erishgandan so'ng korxona ixtiyorida ortiqcha pul mablag'lari qoladi. Bu mablag'larni ishlab chiqarishni kengaytirishga, yangi texnika sotib olishga yoki boshqa moliyaviy faoliyatlarga safarbar etish maqsadga muvofiq keladi. Natijada korxonaning umumiy pul fondlari rentabelligi yanada oshib korxona yakuniy foydasini oshiradi.

Korxona ixtiyorida mavjud, lekin foydalanilmayotgan asosiy vositalarni ijaraga berish yoki sotib yuborish fikrimizcha ijobiydir. Chunki foydalanilmayotgan asosiy vositalar amartizatsiya hisoblanishi natijasida mahsulot tannarxini oshiradi hamda bundan yana mol-mulk solig'i undiriladi. Bular esa o'z navbatida korxonaning pul mablag'lari bekorga sarflanishiga olib keladi. Bu esa salbiy holatdir.

Yana shuni ta'kidlab o'tishim lozimki, korxona iqtisodiy, demografik va tabiiy omillarga juda katta ahamiyat berishi lozim. Korxona hisobot davri oxirida sotilishi kerak bo'lgan mahsulotni ayrim sabablar bilan yangi hisobot davri boshida realizatsiya qilishi ijobiydir. Chunki hisobot davri oxirida realizatsiya qilinsa, undan pul kelib tushguncha soliq to'lash davri yetib keladi. Natijada soliq to'lash bo'yicha qiyinchiliklar sodir bo'lishi mumkin. Agarda mahsulot keyingi hisobot davri boshida sotiladigan bo'lsa, undan kelib tushadigan pul mablag'laridan soliqlar hisobot davri oxirida to'lanadi. Bunda to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasini korxona bir hisobot davri mobaynida oborot qilib, yanada foydasini oshirishi mumkin.

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyatda kechayotgan jarayonlarga ijobiy ta'sir ko'rsatib, islohotlar samaradorligini oshiradi, aholi manfaatlarini ta'minlashga xizmat qiladi, yangi-yangi imkoniyatlar eshigini ochadi. Bu, ayniqsa, jamiyatning ishbilarmonlik kayfiyatini belgilab beruvchi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sektorining jadal taraqqiy etishida muhim omil hisoblanadi.

3-bob bo'yicha xulosa

Xulosa qilib aytganda ishlab chiqarilgan mahsulotning xarajatlari qanchalik kam bo'lsa va aksincha foyda ko'p bo'lsa, ishlab chiqarish rentabelligi darajasi shunchalik yuqori hisoblanadi.

Har qanday korxonaning samarali rivojlanishi ular o'z xodimlarini qanday rivojlantirayotgani bilan belgilanadi.

Xodimlarga o'z shaxsiy va kasbiy maqsadlarini belgilab olishga yordam berish uchun ko'pchilik kompaniyalar xodimlar bilan olib boriladigan ishlarda ularni personal rivojlantirish rejalaridan foydalanadi. Bu rejalarda xodim uchun belgilangan vaqt davri uchun muayyan maqsadlar ko'rsatilgan bo'lishi kerak, ularga erishish esa kompaniyada qabul qilingan strategiyani amalga oshirishga ham, asosiy kompetentlik sohalari darajasini oshirishga yo'naltiriladi, ya'ni rejalar tashkilotning strategik maqsadlariga muvofiq kelishi zarur .

Korxonalar moliyasini samarali boshqarishning yana bir asosiy e'tiborli jihat shundaki, korxonalarda ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish xarajatlarini optimallashtirish bo'lib hisoblanadi. Korxonalarda xarajatlarini optimallashtirish ularning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bunday tadbirlarni amalga oshirishda korxonalarda xarajatlarni minimallashtirish strategiyasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Xarajatlarni minimallashtirish strategiyasini qo'llaganda korxonalar mahsulot narxini kamaytirish evaziga ushbu turdagi mahsulot bozorining katta ulushini egallashi mumkin. Ushbu strategiyani amalga oshiruvchi firma yaxshi tashkil qilingan ishlab chiqarish tizimiga, yaxshi ta'minot tizimiga, zamonaviy texnologiyaga va muhandislik-konstruktorlik bazasiga hamda mahsulot taqsimlashning yaxshi tizimiga ega bo'lishi kerak.

MChJ"Trans-slab " korxonasida yana bir muhim jihatlardan biri shundaki ushbu korxonada debitorlik qarzlarining ko'pligidir. MChJ"Trans-slab"korxonasi ushbu debitorlik qarzlarini o'z vaqtida qoplanishini ta'minlashi kerak. Shunda ushbu korxona o'z pul mablag'larini aylanish tezligini me'yorda saqlab turadi. Agar debitorlik qarzlar o'z vaqtida qoplanmasa korxonaning pul mablag'larining aylanish tezligi keskin kamayib ketadi . Bu esa korxona uchun salbiy holat hisoblanadi.Chunki korxona uchun pul fondlari eng asosiy manbalardan biri hisoblanadi . Agar korxonada pul fondlari mavjud bo'lmasa ushbu korxona hech

qanday operatsiyalarni amalga oshira olmaydilar. Shuning uchun ham debitorlik va kreditorlik qarzlari o'z vaqtida qoplanib turishi lozim.

Xulosa

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar moliyasini samarali tashkil etish, shuningdek, pul mablagʻlardan samarali foydalanish katta ahamiyat kasb etmoqda. Pul mablagʻlaridan samarali foydalanish albatta pul mablagʻlaridan manzilli foydalanish, yaʼni pul mablagʻlarining yoʻnalishiga qarab pul fondlarini shakllantirishga bogʻliq. Bunday sharoitda korxonalarda turli pul fondlari shakllantiriladi. Har birining oʻz yoʻnalishi va maqsadi mavjud.

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyatda kechayotgan jarayonlarga ijobiy taʼsir koʻrsatib, islohotlar samaradorligini oshiradi, aholi manfaatlarini taʼminlashga xizmat qiladi, yangi-yangi imkoniyatlar eshigini ochadi. Bu, ayniqsa, jamiyatning ishbilarmonlik kayfiyatini belgilab beruvchi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sektorining jadal taraqqiy etishida muhim omil hisoblanadi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subektlari iqtisodiyotni rivojlanishiga, arzon ishchi kuchidan samarali foydalanishga, aholi bandligini taʼminlashga, aholini isteʼmol talabini nisbatan qisqa muddatlarda qondirishga, iqtisodiy vaziyatning tebranishlariga muvofiq tarzda oʻz faoliyatini tez va nisbatan asoratsiz oʻzgartira olishga qodirdir. Kichik biznes iqtisodiy tizimni optimal holatda ushlab turishi, resurslar cheklangan sharoitda raqobatbardosh mahsulot, ish va xizmatlarni ishlab chiqishga, sogʻlom raqobat muhitini shakllantirishga imkoniyat yaratadi. Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik quyidagi kamchiliklarga ega ekanligini ham eʼtirof etish lozim. Yaʼni:

- xavf-xatar darajasining yuqoriligi;
- mahsulotning kam miqdorlarda ishlab chiqarilishi natijasida ishlab chiqarish xarajatlarining yuqori boʻlishi;
- kadrlar saviyasining pastligi,
- boshqaruvchilik qobiliyatining nisbatan rivojlanmaganligi,
- oʻz kuch va imkoniyatlarini toʻgʻri baholay olmasligi; maʼlumotlardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligidir.

Korxona faoliyatini tahlil qilish-boshqarishda qaror qabul qiladigan har bir rahbar menejerning xizmat burchidir. Shunday qilib bundan chiqadigan zarur tamoyil bu tahlil ishlarini bajaruvchilar o'rtasida vazifalarni aniq taqsimlash.

Ishlab chiqarish tarmoqlarida tahlil ishlarini tashkil qilish eng zarur tamoyillardan biri uning tejamliligi, ya'ni kam xarajat qilib yuqori samaraga erishishdir.

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida korxonaning ishlab chiqarishi ko'zda tutgan mahsulotlar hajmi iste'molchilarning ko'lami hamda korxona ichki imkoniyatlari bilan uzviy bog'liqdir.

Korxona ishining samaradorligiga, barqaror moliyaviy holatga korxonaning hisob-kitob va o'zga hisob raqamlariga pul mablag'lari o'z vaqtida va to'la hajmda kelib tushishi va to'lanishi natijasida erishish mumkin.

Kichik biznesning asosiy xususiyati – mulk va boshqarishni birlashtiradi, asosan mulk egasining va uning oila a'zolarining mehnatiga asoslanadi. Statistika ma'lumotlari shuni kursoratadiki, rivojlangan mamlakatlarda axolining umumiy bandligida kichik korxonalar roli oshib bormokda.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir xo'jalik yurituvchi sub'ektlar ma'lum bir foyda olish maqsadda faoliyat yuritadi. Ushbu faoliyat samarasiga muvofiq foydaga erishadi. Korxonalar faoliyat boshlashdan avval ma'lum bir foyda olishni maqsad qilib qo'yadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida savdo va umumiy ovqatlanish korxonalariga boshqa xo'jalik yurituvchi sub'ektlar singari quyidagi rasmda keltirilgan omillar ta'sir etadi. Ushbu omillarning ta'sir darajalarini o'rgangan holda faoliyat yuritish ularning korxonalar foydasini maksimallashtirishini ta'minlaydi.

Korxonalar moliyasini samarali boshqarishning yana bir asosiy e'tiborli jihati shundaki, korxonalarda ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish xarajatlarini optimallashtirish bo'lib hisoblanadi. Korxonalarda xarajatlarini optimallashtirish ularning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bunday tadbirlarni amalga oshirishda korxonalarda xarajatlarni minimallashtirish

strategiyasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Xarajatlarni minimallashtirish strategiyasini qo'llaganda korxonalar mahsulot narxini kamaytirish evaziga ushbu turdagi mahsulot bozorining katta ulushini egallashi mumkin. Ushbu strategiyani amalga oshiruvchi firma yaxshi tashkil qilingan ishlab chiqarish tizimiga, yaxshi ta'minot tizimiga, zamonaviy texnologiyaga va muhandislik-konstruktorlik bazasiga hamda mahsulot taqsimlashning yaxshi tizimiga ega bo'lishi kerak. Qo'shimcha qilib aytish mumkinki, minimal xarajatlarga erishish uchun mahsulot tannarxi bilan bog'liq bo'lgan barcha sohalar chuqur tahlil qilinishi kerak bo'ladi. Bundan tashqari, ma'muriy va sotish xarajatlarini ham o'rganib chiqishi va ularni kamaytirish yo'llarini qidirishi muhimdir. Shuni alohida ta'kidlash joizki, korxonalarda moliyaviy menejmentni tashkil etish bizning korxonalarimiz uchun yangi jabha bo'lib hisoblanadi shuning uchun moliyaviy menejmentni tashkil etishning jahon amaliyotini tahlil etish hamda ularni O'zbekiston korxonalarida qo'llash imkoniyatlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Me'yoriy-huquqiy hujjatlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.-Toshkent. O'zbekiston, 2017 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi: Rasmiy nashr-O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi - T.: "Adolat", 2008 y. -692 B
3. O'zbekiston Respublikasining "Byudjet kodeksi". T.: "O'zbekiston" 2014 yil 1 yanvar.
4. O'zbekiston Respublikasining "Aktsiyadorlik jamiyatlari va aktsiyadorlarning huquqlarini himoyalash to'grisida"gi qonuni 26.04.1996 y., №223-1, 27.09.2008 y. №190 (4569). Yangi tahrirdagisi 6.05.2015 y. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2015 y., 22-son.
5. O'zbekiston respublikasining qonuni tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar qabul qilinganligi munosabati bilan o'zbekiston respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida(O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 1-son, 1-modda)
6. O'zbekiston Respublikasining 2014 yil 4 dekabrda "Soliq va budjet siyosatining 2015 yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-379-sonli Qonuni.
7. O'zbekiston Respublikasining 2014 yil 4 dekabrda "Soliq va budjet siyosatining 2015 yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-379-sonli Qonuni.
8. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.

9. 2010 yil 18 noyabrda №PF-4053-sonli "Iqtisodiyot real sektori korxonalarining moliyaviy barqarorligini yanada oshirish chora tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni
11. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni
12. O'zbekiston respublikasi prezidentining qarori tadbirkorlik sub'ektlariga davlat xizmatlarini ko'rsatish mexanizmlarini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 5-son, 61-modda)
13. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Eksport qiluvchi korxonalarni moliyaviy va kredit yo'li bilan qo'llab-quvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 290-sonli qarori.-T.: 31.12.2008-y.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari va ma'ruzalari

14. Karimov I.A. "2014 yil yuqori o'sish sur'atlari bilan rivojlanish, barcha mavjud imkoniyatlarni safarbar etish, o'zini oqlagan islohotlar strategiyasini izchil davom ettirish yili bo'ladi" 2013 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma'ruzasi. 18.01.2014. www.uza.uz.
15. Karimov I.A. "Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo'l

- ochib berish hisobidan oldinga yurishdir”. 2015-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2016-yilga mo’ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo’nalishlariga bag’ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruzasi. 16.01.2016 y. www.uza.uz
16. Karimov I.A. 2015 yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o’zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo’l ochib berish – ustuvor vazifamizdir. 2014 yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015 yilga mo’ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo’nalishlariga bag’ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma’ruzasi. “Xalq so’zi” gazetasi 17.01.2015 yil
 17. Karimov I.A. Bank tizimi, pul muomalasi, kredit, investitsiya va moliyaviy barqarorlik to’g’risida. -T.: “O’zbekiston” NMIU, 2005.-B. 528.
 18. Karimov I.A. I.A.Karimov «O’zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo’lida». T. «O’zbekiston» 1995 yil 208-bet.
 19. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O’zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo’llari va choralari / - T.: “O’zbekiston” NMIU, 2009. -B. 56
 20. Karimov I.A. Mamlakatimizni demokratik yangilash va modernizatsiya qilishga qaratilgan taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirish – bosh maqsadimizdir. Xalq so’zi. 2014 yil 5 dekabr.
 21. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz.-Toshkent:”O’zbekiston “NMIU,2017-488b.
 22. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon , demokratik O’zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.- Toshkent:”O’zbekiston”NMIU,2017.-56b.
 23. Mirziyoyev SH.M. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo’ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo’nalishlariga bag’ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruzasi: Tanqidiy tahlil, qat’iy

tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. www.uza.uz. 16.01.2017 y.

24. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash–yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi.- Toshkent:” O'zbekiston” NMIU,2017.-48b.
25. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy tahlil , qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik –har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.- Toshkent:”O'zbekiston”NMIU,2017.-104b.

3. Darslik va o'quv adabiyotlari

- 26.Xodiyev B.Yu., Qosimova M.S., Samadov A.N. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik. O'quv qo'llanma. – T.: TDIU, 2010. -267 b.
- 27.S.S.G'ulomov "Tadbirkorlik va kichik biznes" - T.: Sharq, 2002 y. - 35b
- 28.Sharifxo'jayev M. Iqtisodiyot nazariyasi. T.: Mehnat. 2010. 243 b.
- 29.E.A.Akramov “Korxonalar moliyaviy holati tahlili” o'quv qo'llanma.-T.:TDIU, 2008. 122b.
- 30.G'oyibnazarov B.K., Rahmonov H.O., Otajonov Sh.I., Almatova D.S. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik – mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini yuksaltirish omili. –T.: Fan, 2011. -184 b.
- 31.Yusupov M.F., Ergashxo'jayeva Sh.J. “Tadbirkorlik asoslari” fanidan ma'ruzalar matni.-T.:TDIU, 2011. Ahmedov B. AminovA. Amir Temur o'gitlari..T.: Navruz, T.: 2002 324 b
- 32.Karimov I.A. Mulkdorlar sinfini shakllantirish- islohatlarning bosh mezon. –Toshkent: O'zbekiston, 1997
- 33.И.М.Карасаева, М.А.Ревякина «Финансовый менеджмент», ОМЕГА-Л-Москва-2008, 21-стр.

- 34.Предпринимательство.Учебник. Под.Ред. В.Я. Горфинкелья i Т.Б. Полякова. –М.: «Юнити», 2011.-581 с.
- 35.Бочаров В.В. «Корпоративные финансы», Москва-Питер-2004
- 36.Горфинкелья В.Я..Малый бизнес. Организация, экономика, управление: Учеб.пасобие для вузов/ – 2-е изд., пререб. и доп. –М.: YuNITI-DANA, 2003.
- 37.Kantilon R., Nedeho K., Link A. The Entrepeneur. H/Y. 2011. -51 p
- 38.William M. Pride Robert J .Hughes. Bizness Jannary 1, Izd.Cendade Learning, 2011. 118 p.
39. “Korxonani boshqarish” jurnali 4-son T-2013

4. Davriy nashrlar (gazeta va jurnallar)

- 40Sharopova M. Ijtimoiy soha xarajatlari samaradorligini oshirishda budjetdan moliyalashtirish tamoyillarining ahamiyati. // Moliya. -Toshkent. 2013. №1. – B. 32-35.
- 41Mamlakatimizni yangilash va modernizatsiya qilish sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda soliq tizimining rolini oshirish masalalari.- T.:TDIU, 2011 yil 16 mart.
- 42.Quvondiqov Sh.O. Xizmat sohalarida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish // Bozor, pul va kredit. – Toshkent, 2007. – № 7. – B. 61.
- 43.O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika ma’lumotlari. 2010-2017 yy.

5. Internet saytlari

www.lex.uz - O‘zbekiston Respublikasi qonunlari bazasi sayti.

www.pfru.uz - O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasi sayti.

www.mf.uz - O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi sayti.

www.soliq.uz - O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi sayti.

www.stat.uz - O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi sayti.

www.gov.uz – O‘zbekiston Respublikasi Hukumat sayti.

www.uza.uz – O‘zbekiston Milliy axborot agentligi sayti.